

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

Eperjesy Ferenc tábori lelkész naplófeljegyzései az 1848-i szerb hadjárat idejéből.

Eperjesy Ferenc naplója az 1848—49-i szabadságharc történetének értékes forrása. Szerzője a Heves megyében fekvő Pusztamostor helységnek volt a plébánosa akkor, amidőn az 1848 július végén hivatalos felszólításra megalakult hevesmegyei nemzetőrség II. zászlóaljának tábori lelkészévé nevezték ki. Július 30-tól fogva állandóan a hevesieknél tartózkodott és velök ment Szolnokon, Kunszentmártonon, Szegváron, Szegeden, Szabadkán, Tópolyán, Újverbászon át Temerinig. Augusztus elsejétől fogva a szerbekkel állottak szemben s napirenden voltak a csatározások. Különösen Járek és Goszpodinca nevű helységek körül folytak a küzdelmek. Az augusztus 19-i második szenttamási ütközetben a hevesi nemzetőrök tevékenyen résztvettek; nem rajtok mult, hogy az ütközet döntés nélkül ért véget. Augusztus végén a szerbek Temerint elfoglalták s a nemzetőrök onnan észak felé húzódtak. A szerzett tapasztalatok alapján a hadvezetésből kiábrándult szerző Pesten át hazatért.

A feljegyzések egy hónapról (július 30—augusztus 29) szólnak. Szerző lehetőleg mindennap, közvetlenül az események hatása alatt jegyezte fel a szerinte fontosabb eseményeket, a szerzett benyomásokat és azokat a tanulságokat, melyeket az eseményeket és a személyeket állandóan figyelve, gyűjtött. Élesszemű megfigyelő, kinek figelmét semmi sem kerülte el; a hiányokat, visszásságokat, de különösen a magyarság érdekeivel ellentétben álló intézkedéseket azonnal meglátta és szemmel tartotta. Kiváló leíró és elbeszélő, kinek feljegyzései ma is hatással vannak az olvasóra. Bár a naplójegyzetek az 1848-i küzdelemnek csak egy kis részletét tárják elénk, azokban annyi a tanulságos, néha felháborító és lehangoló, máskor izgalmas és megható részlet, hogy az olvasó nem maradhat közömbös olvasásukkor. Meg vagyunk arról győződve, hogy kevés olyan naplószerű feljegyzésünk van a magyar szabadságharc korából, mely az előadás élénksége, szemléletessége és érdekessége tekintetében Eperjesy jegyzeteivel vetekedhetnék.

Szerző a közvetlen értesülések hatása alatt papírra vetett feljegyzéseit évek mulva, amikor talán kiadásukra gondolt, (az egyik jegyzet kelte 1881 utáni évekből való), néhány jegyzettel ellátta és itt-ott a szövegen is változtatott valamit. A szöveg kiadása betűhíven történik, mindössze a pontozásban térünk el tőle. Eperjesy Ferenc (született 1814) 1890-ben halt el, mint egri kanonok, Irodalmi működésének ismertetését l. *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. II. k. (Budapest, 1893.) 1367. hasáb.*

Napló

írta *Eperjessy Ferencz*, a Heves megyei Nemzeti őrsereg
II-ik Zászló allyának tábori papja.

1848-ik évben.

Mint egy három évvel ez előtt Stöcszel Ferencz szeretett barátomtól kaptam e' könyvet, — névnap ajándokul. Beiratlan lapjai igen hozzám illének; mert jelentéktelen jelen 's alaktalan jövődő mi egyéb, mint beiratlan életkönyv, vagy is épen olly ember, mint én, kinek szükre szabta a' sors élet 's aktivitási körét, de annál tágabbra a' passivitását. !hja! a' köznapi embereknek mások osztogatnak sorsot, a' lángész önmagának teremt; én pedig ezek közül nem vagyok.

Mind a' mellett lelkes barátomat én megértém; meg, mit az üres könyvvel mondott, meg a' gondolatot, melly szellemi láthatatlan betűkkel az üres lapokra jegyezve voltak! „Parányokból áll a' morzsa, morzsákból a' darab 's darabokból az egész: a' gondolatparányokat is kár tehát elszalasztani; a' ki teheti, kösse le; idővel — lehet, egy szép egész keletkezend belőle“! Egy szép egésznek ugyan nem mindenki mestere; de ha én nem vagyok, lehet más 's leszek az, mi lehetek, anyagfordó napszámos. 'S ime, illy morzsalékanyagok gyűjteménye e' könyv.

Rég óhajtottam ezt, mióta barátom megtisztelt véle, egyel-mással megtölteni; de mindég kicsinylettem az ajálkozó tárgyat 's lelkem jobb sugallata mindég biztatott egy jövővel, melly jegyzetre méltóbb tárgyakat nyujtand. Hazánk alvidékének bajai meggyültek, midőn a' nagyszerű országos reform által a' voltak-na is oszlaniok kellett volna. Sorsom e' szomorú felvonás színhelyére vezérlett; a' nem várt, a' nem óhajtott gaz mozgalmakban fölmerült a' rég óhajtott fontosabb tárgy; 's így, remélem, az üres lapoknak lesz mivel telniök.

Ki az egészet nem láthatja, kihez csak egyes események töredékei juthatnak, igen természetes, hogy annak jgyzetei sem lehetnek kimerítők. Olvasó eleve ide számolj 's nem csalatkozol.¹

Nyakra főre jött a' hir, hogy Heves megye őrserege is induland a' ráczok ellen. A' hir, melly e' mozgalmak óta annyiszor megcsalt bennünket, ebben igazolá magát, mert járásbéli főszolga-biránk Bathy Imre² július 28-án csakugyan megjelent a' ministerialis fölhívásra keletkezett megyei határozattal, melly fegyverbe szólita bennünket is. Azon esetre, ha önkéntes ajálkozók nem találkoznának, sorshuzás vala a' megyétől határozva. De erre nálunk szükség nem vala, mert földbirtokosaink sors alá nem bocsájták magukat, s ki az első, ki a' második s harmadik táborozásra, — mint körülményeik engedé, azonnal ajánlkoztak.

¹ A kéziratnak címlappal és előszóval való ellátása arra mutat, hogy a szerző kéziratának kiadását tervbe vette.

² A Heves és Gömör megyében birtokos Bathy-család tagja.

Első vala Pusztá Monostoron¹ e' lelkesek közül Thassy Dániel² és Tahy Lajos³ barátim, 's néhány percz alatt ki volt a pusztánkra vetett katonák száma.

Voltak, — alig egy-kettő, kiknek kétes viseletük nem épen nagy lelkesülést tanúsított, de az egész mondhatni lelkesen viselé magát. Kiszabott számon felül pusztánk birtokosai még egyet állítának ki saját költségükön 's költségeik fedezésére az egésznek 10 pengő forintot ajánlottak fejenként.

Julius 50.

Folyt a' készület, 's mindenféle rendelkezés kised seregünk részéről, 's a' bucsúzókat huzták barna magyarjaink az utszákon, midőn Tahy Manó barátunk Gyöngyösről meg hozza a' hirt, hogy visszahúzza a' parancs, bizontalan időre föl függesztve a' menet. Ez baj vala, mert minden esetre baj nagyban készülni valamihez 's azt hallani, hogy hasztalan minden készület. A' gondolat, 's akarataknak is van folyama. 's ha akadály gördül elébe, föl toúl 's boszuban nyilatkozik.

Jul. 51.

A' helyett, hogy a' megyei végzet szerint Hevesre siettünk volna: megtudandók, mi oka az elhalasztásnak 's mi lesz a' további határozat fölöttünk: én Thassy Danyi és Tahy Lajos barátimmal Egerbe, a választmányi ülésre hajtattunk a Balpüspöki parton⁴ lefelé, midőn a völgyből, Nána felől⁵ fegyveres emberekkel megrakott ujongó szekerek tűnnek elő. Mi ez? hiszen fölfüggesztve a' menet! mondók egymásnak, „bizonyosan nem tudják a vissza parancsolást és sietnek Hevesre fegyveres barátaink“ válaszolánk; s a' válaszban meg nyugvánk, csak az boszszantott, ha már egyszer változik a' rendelet. miért nem tudják mindenkivel azonnal?

A kápolnai szőlőknél hajtattunk, találjuk Darvast és Izsák Laczit, beszéljük, mi rosszul járnak a' Mátra-allyiak, kik már mennek Hevesre. Mi jártunk pórul barátim, kik nem menünk, mert a' parancs, az induló, nincs vissza huzva, 's mind a' világ Hevesen lesz ma, csak a gyöngyösi járás nem, mert csak itt parancsolatott az őrsereg vissza, melly parancsot őrnagyunk Almásy Ernest⁶ préselte ki, egy némüleg ide magyarázható, de Heves megyére nem szóló — Ministeriális rendeletből. Hopp!

Magyarázatot préselni furcsa, de még furcsább parancsolatot írni, mellyből fehéret és feketét, igent és nemet egy aránt lehet préselni!

¹ Pusztamonostor h. Jászberénytől ény.

² A miskei és monostori Thassy-család (L. Nagy Iván, Magyarország családai. XI. 138—139.) egyik tagja.

³ Közelebbi adatok hiányoznak róla.

⁴ Bal-Püspöki h., Gyöngyöstől keletre.

⁵ Tót-Nána h. a Mátra aljában.

⁶ Gr. Almásy Ernő Bódog († 1849. Nagy Iván, Magyarország családai. Pótlék kötet 15 l.)

1-ső Aug.

Kápolnáról¹ a' hir következtében sietve vissza térénk hirt viendők az utban a' falunak. 's meg állapítandók, hogy már nem Hevesre, — minthogy hónap az ott öszve gyűltek is Szolnokba menendnek, hanem miis Szolnokba siessünk.

Aug. 2.

Ugy lőn, hajnal harangszó után Thassy Dániel barátunk udvarába sietett a' kisded sereg. A nép nagy számban tolongott az utszákon és szerencsét kívánó, majd zokogó hangok között elhajtának: azt tudtuk, hogy hosszú utunk vég czélja Kula,² de ki tudhatya, mire menend oda? csoda e' hát, ha az elérzékenyülés könyei szemekben is ragyogtak határaink vég dombjait, 's azokkal szeretettjeinket midőn elhagyánk.

Meg könnyültek el nehezült kebleink, utunk vigan folyt. Danyi és Lajos együtt menénk. Ujszászon³ szük asztalunkat mondhatni gazdaggá varázsolták Danyink lelkes ötleteinek szívderítő villanatai.

Rékás táján⁴ egy beláthatatlan hosszú és sűrű porfelleg vonult el.

A Hevesen öszve gyülekezett őrsereg szállítatott. A' kocsikon volt ezer-féle fegyver, ruházat és helyezet, volt szungyekálás, bókolás, nevetés, lárma, ujongás, de csendesség is, por pedig és porból roppant nagy kortyok és nyelések, mondhatni leg több.

A sereghez hozzá csatlakozánk, 's mintegy 500 kocsi társaságában vonultunk négy óra táján dél után Szolnokba.

Az utszák tele kocsikkal, egyik végétől másikig, volt lárma, szaladgálás szállás után, hógatás, hi-getés, tudakozódás, utasítás, tolongás és sallangós káromkodások, melyre minden ujdón és régi baka, ez, mert quási katona, az, mert katona, jogositva érzé magát, s ugyancsak használták már csak azért is, hogy egyik katonai auctoritást szerezzen, másik meg tartsa azt. Különös fogalmakat köt némely ember a katonáskodással öszve.

Ezzel épen úgy vagyunk, mint a magyar emberrel. Ha valaki durva, nyers, gyöngédtelen, a' nagy rész épen az ilyenről mondja: igazi magyar ember! így sok, a' negédes káromkodáshoz köti a valódi katonaiság eszméjét. Tisztult fogalom, jöjjön el a te országod! — Amen! Szolnokban hemzseg a' katonaság. Mintegy hat-hét ezer ember van be szállásolva. Estve vacsorától menve haza felé, egy kisszerű ház ablakán kinézőt meg szólíték: van-e itt katona? „Van“, lőn a' válasz. Mennyi? „Husz“! Elég. — adieu!

Három napi itt létünk alatt leg nevezetesebb volt, hogy Gróf Teleki Sándor kővárvidéki fő ispán,⁵ lemondván magas állásáról,

¹ Kápolna h. Egertől dny.

² Kula h. Bács-Bodrog megyében, a Ferenc-csatorna mellett.

³ Ujszász h. Szolnoktól ény.

⁴ Rékás h. az előbbtitől dk.

⁵ Gr. Teleki Sándor (1821—1892.) V. ö. *Szinnyei J.*: Magyar írók, 1428—1431. k.

önkéntes közlegénynek be állott. A' szilaj Debreczeni, szabolcsi önkéntesek vállaikon hordozák a pikós grófort, utszáról-utszára muzsika szóval, ki itatta borral és hatalmas szavakkal őket. Bár kissé be volt nyomva Urbán süvege fejébe, mind a' mellett mondhatni jól beszélt, vég hangjai e' szókban repültek felém: A' nap le alkonyodik barátim, a' hold elfogy, de a' magyar dicsősége le alkonyodni, el fogyni soha nem fog; mert ki a' magyar ellen van, a' szabadság ellen van, ki a szabadság ellen van, annak halni kell!!“ Éljen! ordítá számtalan torok.

Mi a? Mi a? szaladás, lárma Szolnok utszáján a' zöld fa felé. Egy ráczot fogtak, — hangzik vissza, még nagyobb szaladás, 's ime egy kis szerü, hosszú öltönyü és szakállu embert csakugyan czipelnek, káromkodás, kard, bagnét, ököl fenyegetés, fogak csikorgatása között a' város házhoz. A' magyar szereti, ugy látszott ez esetenél is, a' statáriumot, ha nem védik, aligha meg menekül szegény. — Ó, mint ki sült, despotájuk által ki fosztott, 's rendes levelekkel el látott persiai kéregető volt.

Az őrsereg félig-meddig elégületlen volt Szolnokban, részint, mert nagy résznek szállása nem volt, részint, mert ama hir keringett, hogy a' Hevesi őrsereg zu fuss fog Kula felé sétálni, részint a' köz népnek kaszája sem volt. Posta postát ért Pestre, 's Agnelli gyógyszer áros ur zu fuss tartalmú levelére Gott Rafi fegyvert (kapát) 's ama vigaszt is hozta, hogy a' Vicsipány gondolkozzék szekerekről és minél előbb inditassék meg a' szállítás.

Az egri sereg Lenkey vezérlete¹ alatt már egészen rendezve jött Szolnokba. Az Almásy Ernest őrnagyé rendezetlen volt. Aug. 5-ra meg lőn ott is a' rendezés. Tisztek választattak. A' monostoriak a 2-ik századba, Bódy kapitánysága² alá jutottak, hadnagyk Clementis Mérnök³ és Halasi Kázmér szolgabíró.⁴ Tábori papnak a' második zászló allyhoz Almásy Ernest ur engem nevezett ki, melly alkalommal ki adá a rendeletet is, hogy hónap, az az 5-én misét mondjak, szenteljem föl a zászlót, és tartsak egy kis beszédet az őrsereghez az esküvés alkalmával.

Szentelés után egy század kivivé az ujdón, fehér selyem, veres és zöld csipke széllel czifrázott 's egyik felén országunk, másikon megyénk czimjelével ékesített zászlót, Tiszán túlra a töltés jobb feléni térre, hol az egész zászló-ally föl vala állítva.

Őrnagyunk négszöveget képeztetett, beszédet tartott vitézeihez, a' hadi törvény néhány nevezetesebb pontjainak föl olvasása után.

Mire nékem intett és szólék. Ha más mondotta volna e' beszédet, örömet igtatnám azt ide; most azonban csak azon kényszerüségből, hogy az egésszel öszve szöve van, 's táborozásunk napi eseményeinek egy láncz szeme volt ez is.

¹ L. szerzőnek augusztus 7-éhez adott jegyzetét.

² Személyi adatait nem ismerjük.

³ Talán a Pest vármegyében birtokos Clementis-család (*Nagy Iván*: III. 40.) tagja.

⁴ A dévaványai Halasy-család tagja. 1845-ben hevesmegyei főszolgabíró (*Nagy Iván*: V. 25.)

Tisztelt polgár vitézek!

Leáltuk a' szendergés, le a' félhalál napjait. Isten ugy akarta, hogy a tavaszló márciusi napokkal necsak a' téli álomba merült nagy természet, hanem imádott hazánk is fel ébredjen, ujra szülessen.

Igaz, a' szülés pillanatai a' fájdalom pillanatai szoktak lenni. de ha egyszer túl vannak, a leg édesebb öröme is. Igaz, az álomból föl zaklatott, első pillanatban kellemetlenséget érez, de ha valódi férfi az ébredő, ha egyszer ki törülheti szemeit, örvend; mert föl-ébredésével az élet. a' tett, a' munka terén találja magát. Így az ujjászületés az ébredés kora, nekünk hasonló a' rózshoz, melly tele bájal, de tövisel is; hasonló a tűzhöz, melly jótékonyan melegit, de éget is, hasonló a' méhez, melly a' mézzel fulánkot is hord.

Miért illy édes keserű nekünk e' kor, hosszasan miért fejtessem tisztelt polgár vitézek? Tudjátok, mi szerint a százados álomban hivatlan gondnokoktól olly mesterségesen ringatott anya, édes hazánk fölébredt, a' szeretet édes hangján szólt mindnyájunkhoz, bilincsei le hulltak, s meg szabadult kezeit szeretettelvesen nyujtá fiai felé, hogy őket különbség nélkül anyai keblére szorítsa. kincsét és szabadságát egy aránt megossza velük. És e' szózatot len, a' kores fiak nem akarák érteni, feléjük kinyujtott tele kezeit fenyegetőknek nézték, tiszteletlenséggel illették a' leg jobb anyát, föl lázadtak ellene, 's hazánk alvidékein a' leg gyalázatosabb árulás zászlóját lobogtatják.

És ki az, ki a' szorongatott hon-nyának segélyért epedő szavait ne hallotta volna? Ki az, ki e' szózatnál hidegen maradhatna, ki az, ki szive vérevel is áldozni kész nem volna? Ki az, ki amaz anyagyaláztatást csak egykedvűleg is türhetné? Ah! átkot mondanék rád szikla kebel, nagyot és rettentőt, ha nem tudnám, hogy a' részvétlenség első pillanatától óta az egész rettentőségével ugy is reád nehezedik!

De hála néked nagy ég, hogy a' kores, a' gyalázatos árulók mellett anyi nemes szív találtatik, még menyit hazánk eddig is fölmutatand még! Hála néked hazánk Istene, hogy megýenk ez alkalommal is meg felelt szép nevének, nem czáfolá azt meg, 's fiainak készsége megmenté most is annak becsületét. Becsület! milly nagy, milly magasztos a' valódi férfi, 's hazafi előtt! Kelet és nyugot minden gyöngyei homályba merülnek melletted! És ama hazafiui becsületnek ragyogó fényéből, melly készségtek által megýenkre derült, a' leg ragyogóbb sugarak minden esetre reátok lövelnek tisztelt polgár Vitézek, kik a' honnak áldozni elsők se-reglettetek ide, 's len harczoló véreinknek, testvéri kézszorítás közt, elsők mondhatjátok majd „mi is itt vagyunk“!

Len, fölütötték a jogtalanság, a' pártütés szentes zászlóját, mi tüzzük ki az emberséges jogok' és tántorithatatlan b'iségét. 'S ime e' szent jelek' egyikét van szerencsém az imént föl avatott zászlóban néktek be mutatni tisztelt polgár vitézek! Mától tietek az, 's viszont hazafiui készségtek, tanúsított becsületességtek, reá függeszteni szemeitek villáma kezeskednek, hogy ti szíved és lélekkel e' szent jelét vagytok! Szent a' föld 's őseink vérei öntözék egykor, 's én e' szent föld eránti kegyeletet látom festékezni arzo-

tokon, 's ama, haza, alkotmány és Király eránt halálig hű ősök láng szellemét látom égni szemeitekben, 's bennetek ama harcziás ősöket állni körültem! Haza, alkotmány és Király, ez nemde ama hármás szent erekye, mellynek tiszteletére mi ide vándorlánk, 's vándorlandunk még tovább? Ez nemde ama hármás tűz pont, mellyből izzó kebletek olthatatlan tüze föl lángol? Mit kebletekben hordoztok, mint férfiakhoz illik, nyiltan tudassátok a világgal is és a zászlóhoz a' haza, alkotmány és Király szent nevében kössétek tántorithatatlan hűségteket esküötökkel is.

Következett az esküvés.

*

Ki van mondva a' nagy szó, az eskü szent szózata! 'S lássátok a' kieresztett szó hasonló a' folyóhoz, melly ha forrásból ki buzdult, ugyan azon uton természetszerűen többé vissza nem folyhat! Azért a' valódi becsületesség csak e' két határpontot ösmeré: „adott szó, vagy halál!” Ki van mondva a' nagy szó, a nagy Isten és világ szemei előtt; Isten és világ előtt erkölcsileg örökre meg semmisülve lész tehát az aki e' szót valaha megszegné! A vallás szent áldásában isteni keze érinté e' szent jelt, szent tehát a' hűség is, mellyet hozzá kötöttetek, 's azt hűtlen kezekkel a' legundokabb bűn nélkül érinteni nem lehet!

E' szent jelben isten' lelke lebeg fölöttetek, ki ember örök jogainak 's minden igazságnak forrása. Ne felejtétek tehát, miszerint hozzá kötött esküötökben, a' hon alkotmányáért, s' általa föltételezett boldogságáért élni és halni köteleztétek magatokat!

E' szent jelben a' fölkent koronás fő áll közöttetek, ne felejtétek tehát, hogy adott esküötökben, a' nevében törvényesen kormányzó' és parancsolók eránti föltétlen hűség és engedelmességre köteleztétek magatokat!

Ime, ez eszmék, e' gondolatok, e' kötelességek lebegjenek szemeitek előtt, a' hányszor a' szent jelre tekintetek és a' világszerte ösméretes magyar hűség' szent tüze, mind annyiszor egy kitörő vulkánként lángoljon föl kebletekben, melly ha kell, egy világot képes meg rendíteni és el önteni tűz folyamával.

Nézzétek édes hazánk nemzeti színeit, mellyek e' szent jelről félénk mosolyognak, hidjétek, Isten maga is szereti azokat; igen, mert lássátok, égig magasztalá azokat, midőn szent kezei a vésszes fellegek pompás szivárványiban e' színeket is be szövék! Legyetek ti e' szivárvány színekkel ragyogó szent jelnek vést hirdető sötét boszúí, karotok 's fegyveretek annak dörgő villáma, mellynek tüze kelettől nyugatig villogjon, és semmivé zuzzon mindenkit, ki e' hazát, alkotmányát és királyát, szóval, ki a' magyart bántani merészli!

Népek istene! Nézd, e' szabad nép szabadon hozá nevedben, e' szent jel árnyéka alá hűségének áldozatát' s mint törvényesen szabad férfiakhoz illik, nyiltan és lángoló hévvel; ah lebegjen fölöttök égi áldásod, ápolod e' szent tüzet kebleikben, hogy hol csak e' szent jel tünend, örökké győztesen kiálthassék: Éljen a' haza, éljen az alkotmány, éljen a' király!

*

Rendezve lón e' szerint zászlóaljunk, 's minden tekintetben meg alakítva. Már a' fegyelem alá volt hajtva minden szilajság az eskü által, de azért pattogók holmi aprós hiányokért még mindig találkoztak különösen a gyöngyösi és szolnokiak között. Mint tudva van, 5000 őrsereg kiállítására vala megyénk föl szólítva és fiai mintegy negyed fél ezren sereglettek Szolnokba. Zsold természetesen három ezerre küldetett, így lón, hogy mustra alá vétetett a' sereg, 's a felesleg, — kik gyöngék vagy betegek voltak, — vissza küldetett. A' garasos borban úszni szerető gyöngyösiek, mivel Szolnokban csak vízben uszhattak, 's a' bort csak kortyolhaták — 's azt is 14—20 xrért, — fel használák ez alkalmat, s arra csavarák, hogy ők nem kellenek 's ugyancsak indulgatának haza, pattogva az előljárók ellen, kik legjobb akaratuk mellett sem voltak csakugyan képesek minden hiányt mellőzni. De a gyöngyösi hősök úgy jártak, mint a hernyók, midőn a fűszálon másznak. Mennek vakon, mignem a' vég csúcsra érnek. Itt vagy le kell bukniok, vagy vissza térni. A' bukást kissé veszélyesnek tarták a' gyöngyösiek, 's így a' város végéről lassanként vissza huzódtak.

Szolnokban, úgy találtam, leginkább izzadt üstökük a' loyaknak, pinczéreknak és fő parancsnokoknak. — A' szélsőségek érinték egymást!

Aug. 6.

Blaskovich vicispányunk¹ erélyessége kiállítá nagy bajjal a' szekereket, 's a' második zászlóally útnak indítatott.

A' Rákóczi-induló meg zendült a' város udvarában 's véle az öregek, rokonok, asszonyok, gyermekek és szerető párok hangos jajai is. Mi, kik messziről jövének, e' catastrofan átesénk 's mintegy neki valánk keményülve; de anyi forró érzelmet könyekben áradozni látni, meglágyítja a' legkeményebb, a legférfiasabb keblet is.

Ki életét a' köznek áldozza, úgy látszik, annak legjobb szabadon 's minden öszvekötötéstől menten állani a világban!

Kocsin valánk, 's miután nagy tömegben ez vala első indulásunk 's a' tapasztalat nem tisztítá még meg az eszméket: a' zavar, a' rendetlenség mind a vezetők, mind a' vezetettek részéről igen nagy volt.

Senki sem tudta, hol százada, hol tizede, hol tisztje, mint hegyekből ömlő záporlé, omlott a' kocsi özön a' varsányi csárda mellett Kun Szent Mártonnak rend és fegyelem nélkül. Így lón, hogy a' Kun Szent Mártoniak dinye földjét őrünk mint a sáska meg rohanák s mondhatni jelesen be bizonyíták, mennyire felfogák hivatásukat, mások vagyona fölött örködni. Így lón, hogy a' míg a' vége Varsányban étetett, az eleje már K. Sz. Mártonban ki fogott és szétszakadozott vészes boru képét tünteté föl az egész.

¹ Blaskovics Gyula, hevesmegyei alispán.

Kun Szent Mártont 3 óra táján értük délután a Körözs partján, meglepő derék épületekkel. Trangass Plébános ur szivessége szinte vadászta a vendégeket 's magyar szivessége igen jól esett korgó hasunknak; de még jobban magyar érzelmű keblünknek.

Kun Szent Márton földje igen gazdag. Négy-öt óra közt megindulánk, a nép imája kísért bennünket.

Folytonosan vonuló rakott tanyák között vitt utunk Szentes alatt, melly jobbra maradt; határa igen termékenynek látszik, a földek olly telvék keresztekkel, mintha minden földjeikről egyre hordták volna birtokosaik. De gazdag e nép jószivűségben is. Az ut mellett jó kívánat, áldás és dinye csak úgy repültek szekereinkbe.

Szegvárra estve kilencz óraker értünk, szállás készítöink minket, 's mi öket ki kerültük, ök Szentesen¹ és Mindszenten rendelék a szállást, 's mi Szegváron háltunk.

Ez derék rendezett mezőváros megye házzal, az éjt mi monostoriak ennek udvarában töltöttük.

Minden fáradalmunk mellett is igen vígan voltunk; ahol Danyi van, nevetni lehet ott.

Aug. 7.

Reggel 3 óra előtt ismét kocsin valánk, csak olly zavar volt, mint tegnap; sőt anyiból nagyobb, hogy egy része a jövőknek tőlünk egészen elszakadt és Szentesen hált. Nem hijában a rakonczátlan Tisza partjait itt ismét el értük; de bizony szabályozatlan és ide-oda keringő volt Caravánunk is, mint e víz.

Vásárhely nagy rónán balrul tünt föl, előtte mintegy három fertálynyira a Tisza, már itt egészen elvaduló vidékével végtelen tavai, nádasai és bosszantólag rossz töltéseivel. Ez a classicus magyar út hol sár. sárfölé halmoztatott 's országútnak csufoltatik.

Cicero hajdan csodálkozott, hogy a jósló nem nevet, midőn jóslót lát. Én azon csodálkoztam, hogy az alföldi magyar egy halálíg metsző ironicus kaczajra nem fakad, a hányszor ezt országútnak nevezi!

De igaz, elég egy süetből egy lepény, ha már ironisálunk valakit, legalább ne kaczagjunk. S ha a magyar ez országos ut nevezetének nem kaczag, csak becsületességét tanúsítja, mi szerint egy rókáról két bőrt nem akar huzni. Nem nevet, de gúnyt mond, mert ha valahol, itt áll az, hogy némely tárgyakat csak említeni kell 's kész a satyra.

Algyő alatt a Tisza meg állítá szekereinket 's két komp — bár sok kocsis más rév felé ment, — tisztól-reggel alig győző alkonyatig át szállítani seregünket.

Három-négy óra tájon meg látók Szeged tornyait. A menet Algyőtől úgy esik, mint Jákóhalmától² Berénybe³ 's ez oldalról Szeged kinézése igen hasonlít Berényéhez.

¹ A Szentesen szó több kitörölt szó fölébe írva.

² Jákóhalma h. Jászberénytől ék.

³ Jászberény.

A Vámháznál be vártuk egymást 's egész alkony volt, midőn be indulánk a városba. A gyöngyösi századdal mentem utunk a' nagy piarcznak vitt, az uton halotti menettel találkoztunk! — Ilyenkor tapasztalja az ember, mily mélyen gyökerezvék a gyermeki előítéletek a' lélekben. Az ész ezek sötét világán sokszor túl emeli az embert, egész valónk megvetőleg fordul el attól; de ime, föl merül egy esemény, melyre a' bal ítélet távolba sovárgó pillanatainak táv-csővét szokta támasztani; és mi pillanatig legalább, a' régi előítéletes gyermekek vagyunk. A' jóslat, melyet a' nép vélemény egy vagy más eseményhez szokott kötni, mint bagoly huhogása az éjen, át repül lelkünkön 's mintegy fogva tartja azt, mignem az ész világ el oszlatja a homályt, 's lelkünk megszabadul babonás terhétől, ismét.

A' halott menetre nem a legkedvesebb reminiscenciák merültek föl lelkemben, a' régi világból, de mind ez csak egy futó gondolat vala.

Merengéséből ablakokból mosolygó angyal fők ébresztének föl; igen! a' szegedi szépek édesen hangzó „éljenek a hevesiek“ kiáltásokkal, virág zápor és koszorúkkal fogadtanak, mit harczias rendben dobszó mellett vonuló seregünk, hatalmas „éljenek a szögediek“ rivalgásokkal fogadott. E' pillanatban érkezett hozzánk a lelkes Vürtembergi huszárok leglelkesebb századosa is Lenkey,¹ mire néhány octávéval fölebb lön stimolva az öröm, 's üdvözőlő hang.

Csak az tudja, ki egy magasztos célért fárad 's törődik, mily kedves 's boldogító a' kebelnek, ha célját 's fáradaimait föl fogni és méltányolni tudó rokon érzelműekre talál. 'S ez tevő előttünk Szeged lelkes szépeinek tanusított vonzalmát olly mondhatatlanul kedvessé.

¹ Szeged, mint látszik, még nincs, hanem lesz.² Egy alapan megkezdett épülethez hasonlít az, melly itt-ott meglehetősen föl emelve van, de még ki építve nincs. Az alapszerkezet szerencsés, utszái és terei jó tágasak 's ha egyszer ki épül legalább szemléltére nem fog a' nézőben ama sértő benyomás támadni, mit egy nagy házakkal eltömött szűk utza vagy egy szűk nadrágba szuszakolt potrohoncz látása szokott tenni ránk.

Vára a' város közepén van, sötét falai meglepik a szemlélőt 's mint falai sötétek, sötétek a' gondolatok is, melyet költenek. Siremléke ez a' multnak és sirja sok élőnek, kik benne élve eltemetvék, 's élve évekig haldokolnak 's haldokolva élnek!

Kedves, 's kebel könnyítő látvány a' vár déli oldalán elterülő szép séta tér. Ez el üzi a' sötét gondolatokat szép tekintetével, mellyeket a' vár bus komor arcza önkéntelen költ bennünk.

Szeged lakosai házaiknál is igen magyaros jószivűséggel fogadtak. Én Vég tanácsnoknál voltam Clementis hadnagy ural szálva 's házi asszonyunk jó magyaros estelivel lepett meg.

¹ Szerző jegyzete: Lenkey János volt ez, testvére Károlynak, ki itt a 2-ik Hevesi zászlóalj őrnagyja volt. Amaz jött ki Lengyelországból huszáraival.

² Úgyanczt állították Szegedről a nagy árvíz után is.

8-ik Aug.

Jókor fel doboltatánk 's késő indulánk. A' szekerek végtelenül késedelmesen álltak ki. Reggeli 10—11 között indulánk, egy része pedig délután. Már itt a' századonkénti szekér sorozásnak eszméje föl merült. A' millyen-olyan rendben Horgas¹ alá értünk, utunk igen gazdag tanyák között hozott. Horgason tul mindinkább homokosabb lőn a' föld, míg a' szabadkai határban valódi magyar Zaharát értünk. Itt így látszik, a' gazdagságot nem a' minőség, hanem a' mennyiség szüli. A' horgasi határ végén már találánk magyar öröket 's látszott, hogy Bács vagy Rác országban járunk. A' híres szabadkai tó² homok-buczkák között fürdőivel balról látszott.

A' városba, bár egész délután látó tornyait, csak esti 9 óraker értünk be. A' város meg lehetős, de Szegednél sok tekintetben alább áll. Bemenetünkkor a' magyarok éljeneztek, a' rácok hallgattak, 's csak úgy kalap alól nézték szekereink hosszú sorát.

9-ik Aug.

Ismét jókor fölverték, de most az egyszer mégis jókor meg indítanak.

Potentes potenter agunt, a' gazdag Szabadka nem azt kérdi, hányan vagyunk, hogy így kikalkulálja, hányat szoritson egy kocsira, hanem egyszerre azt mondja, hány szekér kell, mit sem törődve vele, hány ember ülend egyen. Fuvarosaink lovai gyönyörűek voltak, már hat óra táján repültek vélünk Sándorfalva³ felé, 's attól kelle tartanunk, nehogy el ragadjanak, mi egyel Sándorfalva alatt majd meg is történt.

Tíz-tizenegy közt Topolyán⁴ voltunk; ez is derék mezőváros, a' róna itt habos földdé lesz. Topolya meglehetősen üregben fekszik 's a' partjairól öszve folyó viz alatta 's benne nagy mocsarakat képez, hol nagy mennyiségben termő kendereiket áztatják a' lakosok; az illat tehát, melly e' városnál köszönti az utast, épen az, mitől a' halak fölfordulnak, az utasok orraikat dugják, vagy fujják.

Topolyáról 3 óra után indulánk, eddigi enyelgő arcunk kissé harcziasan komolyra változott, midőn kiadák a' parancsot, hogy golyóra töltsön mindenki, 's puskával kezében üljön a' szekeren. Topolya és Hegyes⁵ között a' vidék halmos 's ha itt-itt a' tetők-ről a' nagy rónát nem látná; azt vélné az ember, hogy egy középszerűleg hegyes felvidéken jár. Hegyes völgyben van és szinte búz köszönti mocsaraiból az utast, mint Topolyán. Hegyestől egy nagy róna mederbe, le felé visz az ut Verbászig,⁶ melly a' Verbász—Topolyai gerinczek és szembe vonuló szerémi hegy-láncz között terül el.

¹ Horgos h. Szegedtől dny.

² A Szabadkától k. fekvő Palicsi tó.

³ Korábban Sándorpuszta, Szabadkától d.

⁴ Topolya h. Szabadkától d.

⁵ Topolyától d.

⁶ Óverbász h. a teleszkai dombok alján, a Ferenc-csatorna m.

Hegyestől kettős feszültség között utazánk. Edig a' roppant porban csak arra kelle vigyáznunk, nehogy a' ruddal hátulról át döfessünk; most már a' ráczok udvarias köszöntéseiktől is a' kenderből. 'S ime egy lövés! ho! ho! lón kiáltás hosszú és nagy, kocsiról kocsira. Megállánk 's már majd nem el kezdők a' hajtó vadászatot, midőn észrevevők, hogy az valóban üdvlövés volt, egy a' tetőkön elvonuló Székely csapattól.

Estve 9 óra után beértünk végre Uj Verbászra,¹ hol a' négy napi folytonos törődés 's iszonyu hő által levert, 's csak nyugalom után epedő seregünk, mintegy két óráig hurczoltatott még utszárról utszára, míg valahára egy derék vérmes németnél, — mi e' vidéken nem ritkaság, — beszállásolának. Hoztak irós vajjat 's jó kenyeret, de kedvesebb volt az ágy.

Uj Verbász a' Ferencz-csatorna tulsó partján fekszik, egy a' leg szebb falu-városok közül, miket eddig láttunk. Azok az egyenes, lombos nagy fákkal szegett utszák, szép falusi házak, melylyekből a' jómód csak úgy mosolyog, igazán mosolygó kedvre derítik az utast. Verbászon sok katonaságot 's alatta Kunok, Jászok, önkéntesek, nemzetőrök táboraik találtak. Szerettünk volna itt maradni, de a' sors, vagy is inkább Bechtold² parancsa nem engedé, még tovább Temerinbe határozaték állomásunk.

A ki indulás 11-re volt ki adva 's csak kettő táján délután indulhatánk meg, addig öszve nézők a várost, 's találánk sok rácz foglyot istálló 's magtárba befogva 's hármat a' bitóhoz ki kötve, kiket a' bámuló lakosság szó és szidalom ostorával szüntelen kinzott, annyira, hogy minden gázságuk mellettis, — miket beszéltek róluk, meg esett rajtuk az ember szíve.

Baderlicza táblabíró 's egy pópa is ott szomorkodtak egy magtárban.³ Van pillanat, midőn az ilyenek eránt meg keményszik a' szív, 's talán nem sokall semmi büntetést, ha elgondolja tudni illik, hogy ezek állásuknál fogva, — nem mint amaz együgyűek, — tudhatnák 's tudják, mit csinálnak, 's gázságuk elgondolt és határozott.

Verbásznál, — 's általában, mióta az ellenséges földre léptünk, századonkénti rendbe és szoros öszvefűggsben vonult kocsi táborunk.

Aug. 10-ik

Mozogni kezdett tehát két óra táján kocsi táborunk 's a' város alól azonnal meg látszottak a gázságáról el hirült Szent Tamás⁴ tornyai. Kettős tornya büszkén emeli fejét; de ha igaz, hogy ablakain ágyuk kukucsálnak, — ugy nem soká alázatos szolgálját fog csinálni a' magyarnak.

¹ Ujverbász h. az előbbi tőszomszédságában, attól ny.

² Br. Berthold Fülöp altábornagy, a déli hadsereg főparancsnoka. V. ö. *Thim József: A magyarországi 1848—49-i szerb felkelés története.* I. k. (Budapest, 1940.) 175 l.

³ Baderlica Arzén zentai ügyvéd, akit felakasztottak. (*Thim J.:* I. 185.)

⁴ Szenttamás h. Óverbásztól k. a csatorna mellett.

Különös érzés, ki ezt soha nem próbálta, ellenséges földön utazni: az utak őrszemekkel vannak elállva, mellyek a határookban is bizonyos távolságra el láthatatlanul hosszan vonulnak. Itt-ott lovas vagy gyalog csapatok a' vidéket be száguldozók látzanak, folytonos élénk és éberség mindenütt.

Itt most minden magyar falu egy tábor tanya, Kis-Kérenél¹ mint egy vászon-város fehérlenek a sátorok. Ó-Kéren² tul, hol tömérdek leégetett és elpusztított tanyákat láttunk, föltüntek a' ráczok őrszem-sátoraik is.

Öt óra táján Temerinbe³ érkeztünk s város alatt ismét halott menettel találkozunk.⁴ A' város népét legnagyobb izgatottságban találtuk. Kün tolongó gyermekek, asszonyok, s vas villás férfiak csoportjai örömmel fogadtak. Itt-ott pogyással rakott szekerek álltak a' város alatt, a' lát-körön iszonyu füst-gomoly és tanyákat emésztő lángok, majd vágató huszárok látszottak. Kérdésünkre, mi ez: „most végződött a csata.”⁵ Ión a válasz. Délben a ráczok az ugynevezett vaskapunál kinyomultak Járekre,⁶ egy töle nem messze fekvő erdőeskéből ágyuzni kezdtek a' falut, de szerencsésen vissza verettek. A' nap hőse Rottman gyalog hadnagy volt, ki a' halál hangon üvöltő golyók ellenére anyira nyomult embereivel, hogy bakáinak manganétája jó formán be érte őket s golyóik hátrálni kényszerítették a' rablókat.

Temerin derék mező város, a' híres Római sánczoktól egy nagy, Járektól egy kis fertálynyira. E' két hely mint sziget fekszik a' rácz faluk közepett, Kács,⁷ Goszpodinceza,⁸ Földvár,⁹ Nádallya,¹⁰ Turia,¹¹ Szent Tamás, mind anyi veszélyes pontok reájuk, ahonnan minden pillanatban várható a' támadás, s illy helyzet mellett, bár katonaságot meg lehetősz számmal, ágyut egy ökölyt sem találtunk!

Mieinkből két század Járekre rendeltetett. Én a' Stabbal Temerinben maradtam, hol a' fölötte derék Nováky Josef Plébános szállással és kosztal első találkozásra meg kínál.

Aug. 11.

Láttam a' tegnapi csatában megsebesült Jámbor Josef Komárom megyei fi huszárt. Lábát találá a' golvó bokában, melly

¹ Kiskér h. Óverbásztól d.

² Ókér h. az előbbitől d.

³ Temerin h. Újvidéktől ék., a római sáncok mellett.

⁴ *Szerző jegyzete:* Itt első találkozásom volt Knézich főhadnagy ösmerősömmel, ugyan azzal, ki később, mint tábornok felakasztatott az osztrákok által.

⁵ Egyike azoknak az ütközeteknek, melyek Szenttamás júliusi ostroma óta itt állandósultak.

⁶ Járek h. Temerintől d.

⁷ Káty h. Újvidéktől ék. a Csajkások kerületében.

⁸ Goszpodinceza h. Temerintől k. a Csajkások kerületében.

⁹ Földvár h. Obecsétől d. a Tisza f. mellett.

¹⁰ Nádály néven is említve (pl. a Görög és Kerkes-féle térképen) Földvártól dny.

¹¹ Túria h. Szenttamástól k.

lovát is át furta. A' zúzás borzasztó vala 's lába bokán fölül el vágatott. Dél-előtt Bánát felől nagy ágyuzás, a' tanyák egyre égneek, és füstölögnek.

Mieink közül egy Gyöngyösi (Cserha) és két Szolnoki a' tanyák között el fogatnak.

12. Aug.

Mieink Járekről az elfogottak után kicsapnak, gyujtanak-rablanak és 25 foglyot, köztük két asszonyt, egy gyermeket s egy kaputost is fognak, hármat vagy négyet, minthogy ellent állnak, a helyszinén lekaszabolnak.

Dél után katonaság és 6 ágyu, két haubicz és 4 hat fontos érkezik az egész város és katonaság nagy örömére.

13. Aug.

Reggel hét óra tájon dob 's trombitaszó mindenütt, a' város föl zajdul 's kiáltások: a' ráczok Goszpodinczától jönnek, 's ágyuznak őrszemeinkre! A' zavar nagy lón, milyet még én soha nem láttam. Kapott mindenki mihez kaphatott, én is kapám duplátam töltéseimmel és szaladék, merre a' fegyveres nép nyomult, sok asszonyi jajszők, sopánkodások és ijedt arcok között.

Megható látni a' gyalogságot néhány percz alatt csata rendben állni és sietni, ugy lehet a' halál elébe; de még szebb s egyszerűs mind rémitőbb mint lovasokat látni, midőn riadót fujnak. Mint fergeteg rohannak azok elő, 's lovaik dobogó vágatásában, fegyverük zöreijében a' valódi lelkes készség és harcziaság ideálja merül föl.

Minden hang egy czélt kiáltoz, minden szem egy czélra néz, minden láb egy czélra siet, a' támadott pont felé; 's néhány percz mulva, mint hegyekről ömlő zápor, nagy tömegekben hullámszik a' fegyveres nép a' mezőkön; a' gyalogok rohanó menetben, a' huszárok vágatva; vágatva még a' nehézkes ágyuk hatos fogatai is!

Goszpodincza felől egy halom-gerincz vonul el 's alatta egy nagy tér, ez volt a hadi munkálat tére. Az ellenség ágyui, a' Temerini határszélig vonuló Goszpodinczei fasor végéről bömbölének felénk. Az őrszemek¹ nyomultak előre, a' nagyobb tömegek elállittattak, mások lassu léptekkel nyomultak a' sánczok és falu felé. Ágyuink a' fasor erányába értek 's olly hathatósan üdvözlék a' szomszédokat, hogy néhány percz mulva hirök se volt a' ráczoknak. Be a' sánczokba rejték azok magokat, mieink be vonulásukkal meg elégedtek; de nem azzal, hogy utánuk nem mehettek. A' katonaság végtelenül bosszankodik, hogy ily piszok néppel olly Ceremoniát csinálnak 's nem engedik őket támadni. A' parancsnokok meg vannak kötve 's nem mozdulhatnak, mig Ó-Becseről nem commandiroznak.

Mint mindenben, ugy főleg hadi munkálatokban, igaz szük-

¹ Szerző jegyzete: csatárláncz.

ség az egység; de a' rendszer miatt sok pedans író hány ideát kéntelen feladni?! 's az alvezér hány kedvező pillanatot elszalasztani! olyan pillanatot, mely kiszámíthatatlan hatású 's következményű 's lehet mondani el határozó lenne, sokszor az egész táborozásra nézve?!

Itt vagy ott meg szólalnak ágyuink 's a' sánczok mögött azonnal emelkedik a' por felleg 's a' ráczok kocsikon vonulnak a' fenyegetett helyre; mialatt — mint megszabadult foglyoktól halálók, — vannak pontok, hol sánczaik retteget hir 's nevén, néhány emberen kívül ő'r alig áll! Itt gyöngeségük fedezésére ilyenkor egy pár puska, 's ágyu lövést is tesznek; 's mi ilyenkor, vagyis a' nagy tömeg, nagy erőt hisz ott, rémletes arczal szegezi oda meredt szemeit 's ott is tömegeket lát, hol kóróknál egyéb nem merészkedik. Vannak, kik e' műtételeket a' sánczokon tul igen jól látják, de mig Pest vagy Becséről nem jön semi, mit tehetnek egyebet, mint nagy zajjal néhány sikertelen lövésre mind annyiszor kirukkolni a' hányszor a' gaz ráczoknak ingerkedni, 's néhány lövést tenni kedvük jön?!

Szeretjük az egységet 's egy pontra munkálást; de e' végtelen hosszadalmas eljárás, hol nap-nap után hét-hét után halad, a nélkül, hogy érkeznék dologba vágó parancs ezt vagy azt kezdeni 's mely a' legtürelemesebb keblet is fenékiig háborítja: igazán a' régi 's istenben boldogult fő-fő hadi tanács rendszerére emlékeztet 's embertelenül föl villan 's ijesztget ama gondolat, hogy mint hajdan a' Rajna vidékét 's Olaszhonit, talán az aldunai tábornok is Bécsből dirigálják?!

Vagy talán nincs még elég erő központosítva? jó, ha igaz, és szükség. — — De hol a' harczosok úgy nyilatkoznak, mint mindenütt hallani a' táborban: úgy hiszem, tömegekre és számra nem épen szükség olly tûhegyre vont calculust tenni!

Azonban a' siker menteni fog mindent! A' nap csöndesen folyik. Almásy Ernest Órnagyunk Ujvidékre utazik s' kiszabadítja foglyainkat, — kik közül Cserha, minthogy őrhelyét hagyá el, 24 órai kurta vas és nyolcz napi börtönre ítéltetik. — Délután meg érkezik a' hir a' Perlaszi nagy csatáról.¹ Mi óhajtánók, bár ugy volna, de kombinálva az elestek számát (a két részről nyolcz ezren felül), nem merjük hinni, mig az egész biztosabb adatok által nem igazoltatik.

14. Aug.

Délig csönd. Egy óra tájon ismét riadó! Ismét az előbbi láрма, zaj és zavar egész városban. A' ráczok ismét Járeokra ütöttek. A' katonaság azonnal ott termett 's ágyu lövéseink ismét beugraták a' gazokat. Micink, minthogy számban 50—53 lövést tettek, golyóink nagy gomolyban vágta föl a' sánczok sorait,

¹ Valószínűleg a július közepén lefolyt támadásról van szó, melyet a szerbek a perlaszi táborból intéztek Kiss Ernő ellen. (*Thim*: I. 165.) A perlaszi szerb tábornok csak szept. 2-án semmisítette meg Kiss Ernő. (*Thim*: I. 186.)

de nem tudhatjuk, ért-e valakit. Bombájuk,¹ a' célba vett tanyára hasztalan hulltak. Míg komoly támadás nem lesz, kár rájuk a lövés! így hangzott a' boszankodó közvélemény; midőn a' hevesi őrsereggel Járek alá értünk, az egész had visszafelé indult 's egy pár utra valót lőttek utánuk a' sánczok hősei.

Estve lámpák, musika és gyönyörű hold mellett vigan lakmározánk a' vendéglőben, midőn ismét riadót fujnak és dobolnak. És lőn nagyobb láрма, zaj és zavar az eddigieknél. Minden felől láрма hallatszott: Járekben a' ráczok! Járek ég. mit bizonyítani látszottak a' Járekből vágató lovas és kocsis futárok kétségbe ejtő ordításaik.

A' riadó egy párszor döbent meg, ki azt nem próbálta, később kiben egy kis vér van, föllelkesíti. Fegyvert kapánk. 's futott zajongott, 's fegyverrel ordított a' dobok 's trombita hangoságai között mindenki. A' lelkesedés nagy volt, de még nagyobb a' bosszu, 's borzasztó a' káromlás a' huszárok ajkairól ama kaczerkódó gazok ellen, kiket így hagynak garázdálkodni 's nyugtalanítani ennyi embert, a' nélkül, hogy engednék, mint nyomorú férgeket, egy dobbantással szét tiporni őket. Künn a város alatt vagyunk! a' gyalogság kocsin, a' huszárok méneiken repülnek, de Járek, hála Istennek, nem világít! csak az őrszemek puskái ropognak. Egy ágyu lövést hallánk, nem tudjuk, melyik részről, azután csönd. Nemzetőreink a' város körül voltak föl állítva. Egy fél óra mulva vissza tért a' katonaság 's a' mai ketős expedítio után nem kell ringatni bennünket!

15. Aug.

Csőnd és nyugalom. Szent Tamás felől ágyuzás, szállongó hírek Karlovicz lödöztetéséről;² beszéd a' hét közepén leendő általános megtámadásról. Estve felé a' derék Plébános ural Járekre kocsikáztunk Danyit és Lajost meg látogatni. Beszélék, hogy ott is oly nagy volt a' zaj és zavar, 's nem tudják miért? a' zajt, 's hogy ben a' ráczok, az okozá, hogy őreink riadót nem csak vertek, hanem lőttek is a' faluban; egyébként néhány puskalövés csak künn, az őrszemeknél történt.

16. Aug.

Szélesőnd, vagy inkább zajcsőnd mindenütt. Mint mondják, az őrállásokon történtek egyes lövések, de már két expedítio után megtanultuk, hogy azokat föl sem kell venni, minek az a' takaros következménye van, hogy rácz szomszédink lukaikban maradnak 's sikra pofájukat kitolni nem merik.

17. Aug.

Még mindig szélesőnd, vitorláinkat sem jó, sem bal szél

¹ Szerző jegyzete: gránát inkább.

² Karlóci ellen csak június folyamán történtek támadások. (Thim: I. 125., 129., 135.)

nem lengeti. Rekedt hőség, embereink betegszenek;¹ Rekedt hőség és szélcsőnd, égi háboru postái szoktak lenni, illy jelek hirdetik a Vulkánok kitöréseit is. Enyi nyugalom, mennyit lent létünk alatt még nem értünk, ugy látszik titkon készit valamit 's a' Vulkán, mellynek gyúl anyagai olly régen gyűlnek s forrongnak, Becse,² Temerin, Kér és Verbász alatt; a' napokban hihetőleg lángban menend 's hazafiui keblünk szereti hinni, hogy Szent Tamást, Turiát, Nádallyt, Csurogot,³ 's a Római sán-czokat⁴ halomra dönteni.

Borzadunk a' gondolatól, ha ez ennyi idő- 's erőfeszítésre sem következnek be; pedig a' működő erő között sok az egésznek hatását paralizáló erő. — Azok az idegen ajkú katonák és főleg tisztjeik! Szegény Hazám, még mindég emberséges jószívűséged, vendég-szereteted, önzéstül ment becsületességed kockáztatá létedet! De talán épen azért érdemled, hogy Isten mindannyiszor, olly láthatólag őrködött fölötted! A' támadásról mindég beszélnek, de már egy hírnöknek sem hiszünk, mert minden határidő mulik, csak az marad, hogy támadás nincs.

Ma estve felé parancs, hogy az ösmertető jel fehér szalag lesz. Mindnyájan kérdezők, miért épen fehér 's nem nemzeti? de még eddig ki elégitőleg magunknak felelni nem tudánk.

18. Aug.

Még mindig béke és szélcsőnd! De im, dél felé mozogni kezdenek és sugdosni az emberek, hogy közel a támadás napja. Itt-ott apróbb 's nagyobb köröket látni; — 's bár a nyilvánosság előtt még most is titokban minden, — már beszélük, hogy ma éjjel a' becsei, verbászi és temerini tábor kirukkol 's meg kezdik Szent Tamás ostromát. Erre mutat sok rendelkezés fensőbb helyről 's most már felelénk ugy a' hogy a kérdésre is, miért fehér szalag az ösmertető jel, t. i.: ha éjjel lesz a' támadás, természetesen ez a legkitünőbb.

Hogy hónap támadás, már bizonyos; de azt csak a' nagyok tudják, éjjel történend-e' ez, vagy hajnalont. Ha ugy, legyen a rabló fészek világitó napja ez éjnek! Ha így: e' hajnal biboröléből merüljön föl a dicsőség napja hazánknek, melly után száz ezrek sóhaja forró imában olly régen epedett!

Aug. 19-ik.

Föltűnt a' magyar dicsőség vagy gyalázat napja! 's ily nap éjjelen ki alhatna addig, mig nap a' hasára süt? még talán egy flegmaticus Verbászi vagy Kéri Német sem.

Estve sokáig föl beszélgeténk a' jövőről, mire nagy alkalmat

¹ Szerző jegyzete: A' pap Nemzetőr Balácsy Ferko Tisza Püspöki káplány is feküdt; meg látogattam.

² Óbecse v. a Tisza jobb partján.

³ Csurog h. a Csajkások kerületében.

⁴ A római sáncok Földvártól húzódtak Ujvidékig. (Görög és De-meter térképe szerint.)

nyújtának az estve 9-kor szemeink előtt Szireg¹ felé Turja alá ki vonuló huszárok. Gr. Castiglione ezredes² vezérlé őket, kinek főadata volt, Turja, Földvár és Nádally vidéket szemmel tartani és Colovrádt³ meg megérkezéével Turiát ostromolni. Császár-huszárainknak volt 6 hat fontos ágyujok. Szent Tamás alá az Ó-Kéri, Verbászi tábornak s környéki katonaságot maga Bechtold vezérlé.

Reggel fél négyre már a' toronyban valánk, végre nagy nehezen meg tudván, hogy nem éjel, hanem reggeli négykor kezdetik a' támadás. Négyet ütött 's csönd mindenütt! Ötöt ütött, meresztők szemeinket Szent Tamás és Turja felé s még semmi! Azonban néhány percz mulva Szireg pusztán, (hol egy ráczoktól elhagyott sánczban mieink állomásoztak) föltűnt egy nagy jeltűz, mely egy tele képű vernyegecs holdként mereszté láng képét a' vidékre. Végre három negyedét ütött hatra, s akkor megdördültek ágyuink Szent Tamás alatt. Mint katonáink mondák, Turjánál hamarabb kezdődött az ostrom, azonban mi körül-belül egy negyeddal később hallánk onnan ágyu dörgéseket.

Egy jó fertály mulva Szent Tamás több helyen füstölögni kezdett 's a' nagy rácz templom közelében csak hamar láthatólag ütötték fel magokat a' lángok.

Turia is füstölt már több helyen derekasan, de általános nagy égés, melyet illy elhatározó ostromnál leheté várni, sem itt, sem ott nem következett.

A ráczok, mint harcosaink mondák, pontosan tudósítva voltak minderről, mieinket készen várták, házaikról a tetőket nagy részt le szedték és oltó szerekkel igen el voltak látva. Mintegy három negyedig néztek mieink Szent Tamással lövés nélkül szembe 's a' ráczok viszont, mignem meg kezdetett részünkről az ostrom, amazok nem olly sűrűn feleltek, de biztosan, sánczaik megől, 's leg inkább az önkéntesekre tüzeltek, kik közül az első lövés hatot azonnal földre terített, mire soraik meg törtek s hátrálni kezdtek. Nagyba fordítanak hátat a' pesti őrsereg is, különösen Zlinszky György⁴ százada, ki karddal állt ki elébök s vissza tartani igyekezett; de hiszen karddal egy ember bármilly derék vadász, mikor állta még egy riadt nyúlnek utját?

Szent Tamás sánczai által, mint harcosaink mondák, ropant erőség lett és mint a ráczok már is nevezni szeretik: Serbográdnak ugyan beillik. Két öles széles, vízzel tölt árokkal van három oldalról környezve, egy részről pedig a Ferencz csatorna és föld alkotvány oltalmazza, mely körös-körül két öles magasra van emelve, 's lő-lukakkal ellátva, honnan a' halált szóró tüzek csak úgy gyuladoznak ki és söprik a' közeledőt, a' nélkül, hogy jóformán embert is látni lehetne. Mind e' mellett mieinkből a' derék Bakonyival 50 ember benyomult már, de kiállhatatlan

¹ Szireg pusztája Szenttamástól d.

² Gr. Castiglione ezredes személyi adatait közelebről nem ismerjük.

³ Kolowrat-Krakowsky Lipót gr. ezredes.

⁴ Pestmegyei nemes család (*Nagy Iván*: XII.) tagja.

zapor golyóval fogadtatván 's többek fedezni őket nem nyomulván utánok, vissza vonultak, a' lelkesek közül, mint mondják, tizenöt halva maradt. Turiánál nehány szinte a' sánczon volt már. Egy derék bakának épen a' rácz pópa jutott farkas szemet nézni, kit az le lökvén, dupla puskáját magával hozta Temerinbe.

Mig Turia és Szent Tamás alatt be és vissza bömbölének az ágyuk, az alatt Bánát felől is mendörögni kezdett. Iszonyu nagy füst üté föl nem sokára magát, melly egy sötétlő terhes fellegként az egész láthatárt elboritá. Min táj ösmerők mondák, Taracs¹ vagy Eleméren² lehetett e' lödőzés és tűz.

Egy csata mező, csak távolról nézve is, nagyszerüleg borzasztó látmány! Mig mind ezek folytanak, addig Járekra is köszöntgetni kezdének a' ráczok, a' Lenkey zászlóallya már ekkor meg érkezvén oda, az ott szállásoló sorkatonasággal viszanyomák az ellent sáncaikba. A' két hely ágyu nélkül maradván, Péterváradról kért a' gyalog őrnagy vagy hármat, melly szerencsére épen akkor érkezett meg, midőn a' ráczok Járeknak jó reggelt kívántak; 's ágyuink olly hatalmasan rá mondták a' fogadj Istent, hogy azok szokás szerint tüstén takarodának lukaikba a sikről. És ezzel be végezni vélte a' Péterváradi ágyuparancsnok is föladatát 's bár ágyu nélkül, s fenyegetve tudta Járekot és Temerint; meg étetett 's becsületesen vissza ballagott. Ezen az ottanni katonaság 's Lenkey zászlóallya igen fölingerültek 's emezek még a' szolgálatot is föl akarták mondani. A' parancsnok 50.000 forintot kért a' három ágyura biztosítékul, mert, ugy mond, azok császári ágyuk 's ő felel róluk; 's minden előterjesztés ellenére vissza fordult, mert nekik az parancsoltatott, hogy a' fenyegetett Járek felé demonstrátiót, helyesebben séta utat tegyen, s mert ő a' Péterváradi Commandóhoz tartozik, néki egy itteni rendes kapitány, vagy Nemzetőri Őrnagy nem parancsol. Szegény haza ezért vagy jó napban, mert ilyenek rendelkeznek erőd, 's tehetséggel!

Igaz, a' gaznak némileg igaza volt; de miért megcsontosítani annyira a' parancsot, hogy az semi kivétel alá ne essék, vagy annak minden tekintet nélkül, minden fel áldoztassék, vagy veszélyeztessék? Fenyegetett-é akkor Pétervárad vagy környéke ugy, mint miénk? — 's épen e' három ágyura szorult az ágyukkal nem el látott, hanem a szó szoros értelmében eltömött Pétervárad? Vagy ha vidéke fenyegettetett, épen csak ez ágyuk által segíthetett Hrabovszky³ rajta? ha így szegény Péterváradi Coméndás ha használni akarsz hazánknak — eredj csucsálni! 's még az ilyenek csodálkoznak, hogy nincs bizalom irántok! A közkatonaság, tudjuk, hogy lelkes 's ég hazájáért szerelme. Ezek elég őszinték érzelmeiket, bár millyen legyen az, uyiltan bevallani, 's ezekkel tudjuk hogy állunk; de a' tiszték nagyobb részével nem. Az a' szem szuró elhuzódás, még a' műveltebb és előkelőbbjétől is az őrseregnek, az a' folytonos német csacsogás huszár ruhában még 1848-ban aug. 20-ikán is, amaz itt-ott, min-

¹ Tarras h. a Tisza f balpartján, Török-Becsétől d.

² Elemér h. Nagybecskerektől ény.

³ Br. Hrabovszky János szlavóniai főhadparancsnok.

den tartózkodásuk mellett is, ki-kibukkanó ante diluviánus eszmék: legjobb indulatunk mellett sem gyaníthatnak tiszta lelkesülést. Ez gyanúsításnak látszik, pedig a' nem szép, de még csak nem is csunya, hanem gyalázatos szerintem is. Azonban én tényeken 's látottakon építek 's hiszem, ittlétiünk alatt nyilvánosabb bizonyítványok is merülendnek föl!

Egy részt ezért olly kétes, olly ingatag, olly csekély sikerű egész aldunai hadvezetésiünk. Én hadvezér nem vagyok és sok más nem az, ki az itteni dolgokba szól, 's illy szók legnagyobb részére semmit sem adok; mert hadvezérkedni itt csak olly nyavallya, mint Pesten, vagy más békés helyeken, hol néhány kaputos öszve jön politizálni, financiális, közlekedési, Bécsi, Frankfurti 's Párizsi ügyekről fontos képpel disserálni; azonban megvetni sem lehet minden észrevételt és eszmét, melly nem Hrabovszky, Eder,¹ vagy Bechtold Generálok agyaiból kerül. 'S itt sokat, igen sokat lát az ember történni, mit a' legközönségebb józan ésszel sem helyeselhet 's nem történni olyanokat, miknek a' közvélemény ítélete szerint okvetlenül történnök kellett volna és kellene! Azonban nehogy Szent Tamástól messze térjek:

A Hevesi Nemzetőrség második zászlóallya tiz század gyalogsággal Temerin fedezésére vala fölállítva, várta sáncaiból a' ráczot, de csak Szent Tamás és Turia ágyubömbölései érkezének egyre.

Reggel kilencz óra tájon elcsöndesült a' dörgés 's már már kezdők hinni, hogy ben vannak mieink, mert nem hiheztük, hogy anyi lelkesülés, mennyit harcosaink inen vittenek. Szent Tamás sáncz vizeiben olly hamar ki aludjék 's anyi készület 's erőfeszítés, olly rövid idő alatt mankóra jusson. Azonban midőn látók, hogy még tiz óra táján is repülnek ollykor bombák, tizenegy tájon pedig a' Szent Tamási szállások kezdenek szélteében lángolni, következtethettük, hogy ben nincsenek, mert különben miért volna a' bomba repítés 's nem a' szállások, hanem Turia és Szent Tamás volnának egy láng!

Három óra tájon délután megérkeztek, nem győző, de meg sem győzött 's mégis igen sokat vesztett népeink. Szóltan 's le verrett volt az egész sereg. Miért kellett épen szeretett honfiai mon először látnom, millyen egy koszorutlan sereg, midőn csatából hazatér?! A veszteség, mint mondják, százon jóval fölül van 's köztük a' derék Württemberg-huszárok egyik tisztje is, Fiáth.² Semmiért e' veszteség igen nagy, számba véve pedig az erkölcsi hatást, ki számíthatatlan!

A szomorú Einzug 's a' népnek általános megszeppenése olly hangosan hirdeté ezt, hogy lehetetlen vala a' leg keserűbbeket nem mondani azok ellen, kiknek erő 's hatalom adatott kezükbe 's mégis olly erőtlének 's hónapokig számítgatnak egy terven 's mégis elszámítanak mindent!

Földvár a' Becsei parancsnok kezében volt néhány hét előtt 's e' nevezetes positiót, melly Szent Tamás, Turia, Nádally ellen-

¹ Eder Frigyes tábornok.

² Az örményesi Fiáth-család tagja.

séges vonalt össze köti Bánáttal 's a' Romai sánczokkal, föl adja s' a' nélkül, hogy lefoglaló erőt hagyott volna ott: túl a csatornán Beesére vonul. Így vala csak lehetséges a' Szent Tamási és Turiaiaknak a' támadásig folytonosan szaporítani az erőt 's ellátni magokat mindennel, most a' mellett, hogy Földvárnál a' Tisza, — melly itt a' ráczok hatalmában van — a' római sánczok egyik zárt pontja is Földvár: e' mögött egész bácskai csajkás kerület szabadon 's bizton áll. Az által tehát, hogy Földvár lefoglalva nincs: Szent Tamás és Turia összevetésben áll Bánáttal, Cserevicz,¹ Karloviczal és Serviával² 's mi kell egyéb ennél, hogy mieink néhányszor még vissza vonuljanak Szent Tamás és Turia alól? A dögleletes mocsárt ki akarják száritani 's nem vágják azt el forrásától! Pétervárad ugyan szemel tartja Cserevicz és Karloviczot, de ez a' Földvári positio nélkül mind hasztalan munka. Mert a' katonai kerület mentében szabad a' Duna és Tisza; Karlovicz és Cserevicz tehát, Servia által a' csajkások kerületén keresztül Nádally és Földváron keresztül szabadon közlekedik Turia és Szent Tamással.

Azután miként számíthat valaki a' nemzeti őrseregre olly bizton, mint az Szent Tamásnál történt? Egy pár hét előtt³ a' szérűről elhajtotti, fegyvertelen s gyakorlatlan népet a' legkeményebb tüznek vinni! Mit akartak ezzel? Általuk kimélni a sorkatonaságot? Ezek holt testéből verni hidat Szent Tamás árkain, mellyen a' katonaság azután kényelmesen be sétálhasson? Ezekkel akará a' Beesei parancsnok ki vinni, annyi az előtt nyilvánított büszke állítását: hogy négy óra alatt ben fog lenni okvetetlenül Szent Tamásban? Ki vinni akará ezekkel a' győzedelmet, vagy kockáztatni azt? Őrseregtől, ugy mint azok most vannak, gyakorlatlanul, nagyobb részt kaszákkal, olly kemény tüzzeli szembeszállást okosan várni nem lehetett, már csak azért sem, mert családi viszonyok által kötött embereknek nem olly könnyű odadobni életét, mint egy család nélkül álló bakának, kiért, mint a' dal mondja, nem folyik semmi könnyü. Azonban van itt is kivétel, mert vannak, kik hazájukért mindent áldozni készek; de ostromnál nem egyesek kellenek ilyenek, hanem tömegek, nem százak, hanem ezrek; mert bástyákat, lelkesültek élő bástyatömege dönthet meg. Én ugy hiszem, őrsereggel még most nagy csatákat kivíni nem lehet 's nem tudom, lehetend e valaha. Sorkatonaság nélkül, ha vastagára jőne a' dolog, az aldunai vidék bizonyosan Rácz ország lenne. Nem elég a' jó akarat, — mit őrseregünktől megtagadni nem lehet, a győzelemre. E két pont közt igen nagy a' tér; s nagy és sok képesség kell azt betölthetni! Ha a' vargát neveljük vargának, nevelni kell a' harcost is harcosnak 's ha ki harangöntőt bíz meg esizma varrással, ne jajgason azután, ha szoritni fogja tyúkszemét! Voltak hősök és lesznek még; kik midőn hősök lettek, akkor lettek katonák is; de illy különös tüneményeket csak különös pillanatok 's nagy események teremtenek elő,

¹ Cserevicz h. Szerém megyében, Újvidéktől dny.

² Szerbia.

³ Az 1848. július 14-i támadásról van szó (*Thim*: I. 177—178).

leginkább végső kétségbeesés, vagy határtalan lelkesülés valamely eszméjért és becsület érzet. A' legvégsőt, hol elől és hátul halál: még nem ösméri, — csak hirtől 's regékből, — az őrsereg. Lelkesülése 's becsület érzete — az egészet tekintve — van; de — kivéve a tisztelt, ki veendő egyeseket, — nem az a' lelkesülése. 's becsület érzete, melly rögtön képes teremteni hősokeket. Szent Tamás és Turiához pedig, mint 19-ik Augusztus igazolá, ha ostrommal, rohanással akarjuk meg venni, nem egyes, hanem tömeg legelszántabb hősoke kellenek!

Vannak ki vételek, — de általában a' bátorságot is, — mint a' léleknek egyéb tulajdonit, művelni, fejteni, edzeni kell az emberekben, különösen a' harci bátorságot. Ki jó korcsmai verekedő, nem mindég jó harcos. Más benyomást tesz egy bunkó, bár ölmos legyen az; más a' banganéta csöve. Azért mondák már ott-hon, különben öltre és botra leghősiebb hirű betyárok: „Ere-ara sógor, ki állnék én ott is a gátra, csak az puska ne volna“!

Az őrsereg táborba szállítása tömérdek költség 's vitézségével aligha lerovandja azt a hazának!

A' pénzen, mibe az őrsereg kerül, ötvenezer önkéntes már azóta fel szerelve lehetne 's ki egyszer rendes katonai rámba van foglalva, mi máskép néz az ellenség szemébe!

20. Aug.

Temerinben csönd és nyugalom, valamint Járekon is. A' tegnap történtek fölött okoskodnak az emberek. Ki egy harczmező közelében egy vagy más eseményről hitelest akar tudni, igen nagy bajban van. Hirlapok utján othon sok vén anyó-plettykát belénk csomoszoltak az irkászok; itt belénk beszélék a bakák és huszárok. Csak azután egy nyomon beszélne mind, bizony-bizony hívékenységünk' egész rakházat föltárnók nekik. Míg hirlapba jut valami esemény, ugy látszik, a' durva idegeny elemektől valahogy ugy mégis megtisztul. De itt a harcz terén a' harci hírek sajátképi bányájában, épen ugy vagyunk, mint ki az aknák mélyében van 's az aranyat kövekben, idegeny elemek között 's legdurvább alakban látja. Illy csudában találkozunk itt a valóval 's nagy bajba kerül, kalandos czafrangjaitól meg fosztva, tiszta egyszerűségében hallhatni azt, biztos emberek szájából.

Ma a multak feletti beszéd alkalmával, ki-ki előadván a' magáét, sok hir rectificálódott és eddig nem hallott napfényre jött.

Némi nyugtatásomra hallám, hogy nem az önkéntesek vagy honvédek, hanem csakugyan a' pesti őrsereg hátrált. Hogy a' Turiai pópa nem a' sánczokon, hanem néhány portyázó híveivel a' kukoriczában öletett meg még az ostrom kezdete előtt.

Beszélék, mi szerint a Temerinben állomásozó tüzérek igen rosszul löttek, hogy nagy része lövésüknek Szent Tamásnál is a sánczok vizeibe gurult csak. Hallatszott, tiszték — a' derék Dézsy¹

¹ Szerző jegyzete: Császár-huszár tiszt, sok merész portyázások és szemle járatok vezére.

— szájából is panasz, milly oktalanul állítatott két osztály császár-huszár az egy telep fedezésére, épen az ágyuk mögé a' lövés irányába; holott egy telepnek harmincz-negyven ember szokott rendesen lenni fedezete 's ezek is nem lövés irányban, hanem a' telep jobb és bal szárnyaira állitva. 'S hogy 5 órai folytonos ostrom alatt az ágyukkal ál mozdulatokat 's más pontokon csak támadásokat, — mialatt el vonván az ellen figyelmét, más ponton erőlyes rohanás próbáltathatott volna, — nem tétettek a' vezérek!

Sajnos, de ez nálunk, hol az alvezérek kezei anyira kötvék, nem csoda.

Nálunk kottára megy minden, pedig a' leggyöngédebb, remegő hangok bájoló hulláma, ugy látszik, nem a' hangjegyekből, hanem a' művész ügyességéből, finom tapintatából és a' maga helyén szabadon fölhasznált 's alkalmazott művészi sugallatból folyik. Jaj ama hangásznak, ki egyebet nem játszik 's nem fejez ki mást, mint épen amit hangjegyekben lát! Kell az alvezéreknek parancs; de egy kis szabad tér is. Én ugy vettem ki eddig, hogy Temerin parancsnoka, ha a' ráczok a' Római sánczokat el hagyják, utánuk nem bocsájtaná katonáit, természetesen azon egyszerű, de igen 's még egyszer igen fontos okból, mert Becséről erre parancsa nincs! éljen!

Aug. 21.

Járekról egy kis friss ujság érkezett, nem ugyan posta taligán, vagy gyorskocsin, hanem minden esetre hiteles emberek által.

Tegnap magyar ünnep, Szent István király napja volt. Nálunk tábori istentisztelet nem volt, bár fölszólítam őrnagyunk segédét, ki könyvedén kiadta az ordret, azzal most nem lehet bajolni, mert az őrsereg szolgálaton lesz (természetesen egész zászló-ally?), egyébként majd szól az őrnagynak 's üzen. De a' segéd ur, — ami legkönyebb volt, azt választá, azaz azt üzente, hogy semmit sem üzen. Így Temerinben, — bár több becsületes őrsereg örömost vette és meglehetősen ráért volna: István tiszteletére táborilag nem volt semmi.

De volt Járekben helyettünk is, mellyen a' rendes katonaság is jelen volt. Sőt Sisvay Márton, az első zászló-ally lelkésze beszédet is tartott. István első királyunkat többnyire az ima 's menyei lelkesülés pillanataiban, nagy trónján 's fejedelmi foglalkozásban nagyai között láttam festve, mindenütt környezve övéi 's legbizalmasabb embereitől. Az illető Lelkész ur a' mai viszonyokból alkalmat vett, szónoki ecsetével, — mint hallottam — István Nádor — és minden esetre egy nagy király környezetébe illő derék ministériumunkat is felemlíteni 's ezzel kapcsolatban festeni a nagy királyt. Ősmerve Sisvay barátom kitünő tehetségét, fel kell tennem, habár nem hallottam is a szónoklatot, hogy igen is művészileg lehetett alakítva a' gruppirozás és viszonyítás. Elég az, hogy egy bizonyos H—ger,¹ különben is igen szájas kapitány ur.

¹ *Szerző jegyzete:* Herczinger; ennek is szájában volt a szíve.

bizonyos észrevételt tett az István körébe állított magyar felelős miniseri csoportozatra. Az igaz, hogy Szent István és magyar felelős miniserium, ha a' viszonyítás irányát és szellemét mellőzzük, egy rajzban meg lehető anachronismus is annak, ki a dolgot helyesen érteni nem akarja, de *oly bunkós vagy inkább golyós kritikát még sem érdemlett*, „*hogy a Magyar Miniseriumot itt Sisvay ne igen emlegesse, mert könnyen le lövöm*”. Megjegyzendő, hogy ezt így egy őrseregi legény hallotta és referálta. És ebből lón tűz és pattogás. És méltán, mert a Magyar Miniseriumot magyar táborban említeni nem látom, miként lehetne olly ultra statáriális eljárást érdemlő halálos bűn? Kapitány ur, — nem tudni, villám háritoul, vagy mert valóban úgy szólt, — akként módosítá szavait: „*hogy nem ő akarja lelőni*” (Sisvayt), hanem „*találkozhatik köztük aki lelőni*”. Lám, lám! hát mégsem ábrándozánk, midőn némelly magyar zsoldon élő tiszt urakon olly magyar ellenes büzt véltünk érezni. Ön kedves százados ur többet tudhat s minden csetre többet is tud e' tárgyban, mint mi. Anyit azonban mi is tudunk már, hogy akár Ön, akár bajtársai érzelmét fejezte ki: nagyon sokat adott tudtunkra; azt, hogy hamu alatt önök között csakugyan lappang tűz s nem csak extra, hanem etiam intra muros illiacos peccatur! A' görög hajdan lóba bujt s úgy ment Trójába; a mi rác-görögjeink, úgy látszik, némely Tiszt urakban keresnek szálást s ezek képében naponta közöttünk vannak!

Megjegyzendő, hogy a' kapitány Sándorként végre is karddal akartá ketté vágni a csomót, s mint tősgyökeres magyar lovaghoz illet, nyilvánítá: hogy ha *nemes ember* az említett őrseregbeli közvitéz, meg mérközem véle! Ha nemes ember! ez az, mi nélkül az egész bajvívás nem érne egy fa drombot. Bravo, Kapitány Úr! — Barátaim ez urat érdeme szerint megbecsüljék mindnyájan, kik Járekon vagytok, mert diplomacie ugyan nem tudjuk, de mint szavaiból ki vehetni, Ó Tekintetessége legalább is 51 és három negyedrészt vármegyének, ha nem is legidősebb, de csakugyan legbuzgóbb s legérdemduzabb tábla-birája lehet, kire Szabó Laczi bácsi Lőrincz-kátai¹ plébánosnak címzése valóban rá illik: „N. N. volt Tekintetes Urnak, el mult tisztelettel”.²

Aug. 22.

Ma 9 óra tájon reggel ismét riadó, a' rácok Járek felé őrszeminkre lőttek, be szaladtak, s mi kirukkolánk helyüket megtekinteni, hol álltak.

Tizenegy tájon haza érkeztén, hallók, hogy Bechtold Temerinben van. Dél után ment Péterváradra.

Estve nagy dáridó volt. Derék házigazdánk eladta szép equipageát, 925 pengő forintért s mi 22. februárjában Monostoron a' hazáért nagyokat ittunk.

¹ Szentlőrinc—Káta h. Jászberénytől ny.

² *Szerző jegyzete:* A' nevezett élezes öreg Ur, így czimzett nemrégiben egy levelet monostori barátjához: Kürthy Károly volt Tkttes Urnak, el mult tisztelettel. Belül a' megszólítás: — „Kedves barátom, Tekintetes Ember Ur! —

25. Aug.

Bechtold itt létének még is lőn valami sikere.

Temerin körül pontok választattak ki, melyeken védsánczok emeltetnek.

Nap közben több helyen tűz látni, a' Turiai ráczok égetik a Temerini szállásokat.

Estve kilencz után, nagy lárma, ének és éljenzések hallatszanak. Molnár segédlelkész barátommal lesétálunk a nagyvendéglőbe 's kiket találunk? Nemzet őroket? Mi azt véltük, de csalódtunk. Azok már néhány nap előtt kivexálták a' vendéglőst, de korcsmázás nekik is meg tiltattatott ám! 's minthogy ételt már most nem kaphatni, pohár mellett fraternisálni járnak, olykor oda a' tiszték, Mi a' nagykapu fél sötétében meg álltunk 's onnan néztük a jelenetet.

A korcsma, — melyben néhány nap előtt férni alig lehetett, most üres, csak egy pár pinczér lesi a szomjas, vagy korhely torkok parancsát. Az udvar sötét, 's majdnem közepén egy megvilágított asztal áll, rakottan poharak, butelliákkal, melyek közepében, mint szamár a' nyáj közt, füstöllött a' nagy pinczei borhordó korsó. És a' bor rakott asztalon 's körülte, valódi bon viván helyzetekben, gyalog és huszár tiszték. Igen lelkesültek voltak a' honért, mint látszott borral vegyített lélekből. Bár kissé boszagu, még is igen eredeti ötlet volt, hogy egy pár köztük mulató lelkes németet magyarokká kereszteljenek. Egyik szász vala, másik ausztriai. A' kereszt atya által lehajtott fejekre ugyan zuhogott micsoda? — poharazó magyarok között 's borral tölt kereszt kuttánál mi egyéb, mint bor? 'S a' két új magyar ünepélyesen fogadá, hogy míg magyar hon nem consolidálja új rendszerét, haza nem térnek, hanem itt harcolnak annak győzelméért. Most éltették a' bazát, alkotmányt és Királyt, Ku-n cadét és Sebes gyalog hadnagy éltették nem Királyt, hanem Istvánt, mert úgy mondának: király, kinek akarata nincs, ki orránál hagyá magát a' eselszövők által vezetetni, nekik nem kell. Ennek többen komolyan ellent mondtak, különösen Kazinczy, Lopresti huszár tiszt, ki igen nyomós okokkal támogatta, miért a' jószívű Királyt becsülni 's épen mostani körülmények között érte harcolni kell, — minthogy, úgy mond, eskünk köt hozzá: a' magyar eránt becsületes jó szándékot tanusit, 's mert a' reactionáriusok czélja ugy is őt háttérbe szorítani, vagy épen leköszönteni; már csak azért is minden Magyar-nak hűnek kell lenni hozzá, amig él. Azután éltessük, aki érdemli, de most Ferdinandot,¹ különben, ugy mondá, reactionáriusnak tartalak barátom, 's tudd meg, főbe lölek! E' már aztán nyilt Magyar lovag!

E' komoly fordultnál ott hagyók őket. 'S a' később körükből szertehangzó ének és zene gyaníttatá, miszerint a király-kérdés csak borba került, 's tele poharak utján becsületesen meg oldatott.

Oh az a' bor! Annyiaknak a' panaceája; — ha nem volna, milly sok kérdésnél fölakadt vona már nem egy gyülekezet; de

¹ V. Ferdinánd király.

igy, boldog mámorában mindent megfejt, mindent kiegyenlít, mindent alkot és teremt 's azért midőn kijózanodik 's föl ébred, meg fejtve, ki egyenlítve, alkotva semmi sincs! vagy a' legjobb esetben ugy, hogy adtál Úram essőt, de nincs benne köszönet!! —

24. Aug.

Castiglioni ezredes és Temerin vidéki főparancsnok elutazott mint beteg Verbászra. Innen üzent, hogy mivel más vidéken 's hosszabb ideig van szándéka betegeskedni, pogyászát 's lovait is vigyék utána. Satis tarde quidem! Ki csak katonai kénszerüségből tesz mindent 's egyebet épen nem, mint amit a parancs lelketlen betüje mond, kiben az ügy eránti lelkesedés nincs, ám menjen minél előbb, annál jobb! Négyszem közt azt is beszélék, hogy elmozdított a' bakák panasza következtében, kik igen furcsának találták, hogy Turia ostromakor az ezredes tova övéitől, szivarra gyujtva, kardját hüvelében nyugtatva, nyugodtan nézte az ostromot. Mi lehet benne igaz, nem tudhatni meg. De annyi igaz, hogy Bechtold itt volt 's eltűnt 's utána Gróf Castiloni ő méltósága is, nem épen méltóságosan, egy trágycs két lovas székeren eltűnt.

Mindig a vizig szárazon!

Hatöt ütött 's harmad magammal az épített földsáncz megtekintésére siettem. A' várostól egy öreg ágyulövésnyire elvonuló halom gerinczen a Goszpodinczéből kinyuló faszorványában áll ez! Az egész mű, egy félig nyitott könyök alaku árok, melyből a' föld a város felé van hanyva. A' sáncz magassága az árok fenekéig mint egy harmadfél öl lehet, az árok közel két öl, a sáncz, koronában, mintegy más fél, szem mérték után. Az egész mű 16—20 öl. Belől a' kicsucosodásnál két ágyunak hely. Két felől mellette, a' töltő és lödöző katonaságnak a' mű egész hosszában két lépcső. Két oldalról tovább nyul keskenyebb árkokat.¹ Ily sánczok Temerin és Járek körül minden fenyegetett oldalról építettnek a' derék Láner gyalogőrnagy terve szerint és vezérlete alatt. Ez ugyan defensiv operatio 's egy anyaországgra nézve szomorú, de mégis örömmel néztem azt, mert láttam, hogy valahára mozogni kezdünk 's a' ráczoktul kezdenek tanulni tevékenységet. Tétlenség, ez az, mi a magyar hadat itt a' védő munkálat szomorú helyzetébe törpíté. Tevékenység, minden alkalom fölhasználása, ez az, mi által a ráczok nyakunkra nőttek!

25. Aug.

Csönd, tarkábbnál tarkább hírek, ministeri megbukás, Bechtold letétele, új kormányzó kinevezése sat. felől. A' derék Hr-ky² százados rajzoló az itteni parancsnok hanyagságát, ki egyetlen futó recognoscirungon kivül, — ezt is más végzé, — nem

¹ Szerző jegyzete: Laner, mint őrnagy vezette a munkálatot; az a' Láner, ki később, mint tábornok Aradnál felakasztatott.

² Szerző jegyzete: Hrabovszky huszárszázados, kedélyes verselő.

tett anyi idő alatt a' vidéken, menyi ideig készültek Turia támadásához, még sem volt táj ösmereti száguldozás. — Ezért, 's illyenekért vagyunk a' jó napban! —

26. Aug.

Két nap óta változásom ma haza rekesztett 's midőn e sorokat írom, négy-öt óra között délután, sűrűn dörögnek az ágyuk füleimbe. Szireg pusztán szegény mieink, kik ott ágyu nélkül, nem legderekabb sánczba rámázva őrködnek. — támadták meg a' ráczok. Már jó órája tüzelnek 's még azután küldenek inen két ágyut, futár futárt ér 's riadót még most is dobolnak és fujnak a' katonaságnak! Egyenlő hibája és szerencsétlensége parancsnokainknak, hogy ugy látszik, nem tudják, mi szerint ellenséget kevésnek nézni soha nem szabad, nem kell. Jaj nekik, ha még az ágyuk ki érkeztek, benyomultak sáncaikba; de jaj Temerinnek is 's kik benne vagyunk; mert akkor el vagyunk vágva mieinktől, 's egyetlen teendők: una salus, victis nullam sperare salutem!

Ablakom alatt iszonyu robaj, a' katonaság vonul, de ki tudja, nem késő-e? Őt 's négy óra közt az ágyuzás megszűnt. Estve beszélék a' haza jöttek, hogy ezer szerencse volt meg maradásuk. Egy része az őrségnek Ó-Kérről szokott Sziregre jönni. A' felváltottak Ó-Kér felé már féluton voltak, midőn az ostrom dörgése füleikbe hatott. Erre a' század önkéntes visszatért 's gondolván, hogy a' ráczok, szokás szerint, a' kukoriczákból vicserognak a' sziregiekre, önkénteseink széltire fogák a' kukoriczákat és Szireg közelében csakugyan fölverék a' leselkedő farkasokat. Ezek meglepetvén, hátráltak, kemény golyóváltás keletkezett 's két főszerván földre terült, egyiket magukkal ragadák a' ráczok, másik ott maradt. Ez alatt Temerinből is megérkezett a' segély. 'S két ágyuszóra a' rablók csapták a' port Turia felé, néhány szállást meg gyujtván utjokban. Ha egy negyed alatt nem jön a' segély, mieinknek a' négy ágyuból rájuk ömlő 3 hat fontos és jégessőként zuhogó kartács-golyókat lehetetlen ki állaniok. A' Pesti Nemzet-őrség ismét csufosan meg-szaladott, mieink három halottat és sok sebesültet számlálnak. Egy szegény bakának vállát lapoczkájával hordta el az ágyu golyó 's még életben ért ide! A' sáncz nyílt siktéren megbecsülhetetlen. E' nélkül minden lelkesedésük mellett katonáinknak, el vagyunk vágva az egyetlen uttól, mellyen e' rácz állatok barlangjából menekülhetünk. Ez eset után, mellyben egész itt levő sereg léte olly hajszálon függött, még is engedtek az őrség olly régi rimánkodásainak 's két ágyut ott hagytak nekik! És valahára rá jöttek — s mint Schwarcz¹ a' puska port, föl találták, — hogy a' kukoriczákat, mellyekben az ellenség 50—60 lépésnyire jöhet, a' nélkül, hogy észre vehetnék, a' sánczokig le kell kaszálni! Barátim. Melly fő két hét alatt, — ezóta miénk körülbelül Szireg — 's egy végveszéllyel fenyegető esemény után, — melynek egyik forrása épen a' kukoriczák valának, — ezt belátta, az már azután

¹ Schwartz Berthold találta fel a hagyomány szerint a puskaport.

láng ész! Schwarz, ki tudja meddig chemizált, a' mieink csak egy pár hétig! Nem kell félni! ha a' puska por el vész, lesz nálunk, aki feltalálja!

Aug. 27.

Az Urnak vala szentelve e' nap 's ez Temerinre is a' nyugalom napja volt. Én nem nyugodtam, házi, vagyis gyomor vendégem még ma sem távozott. Mit volt mit tennem, Ipekaukána barátunkat küldtem be távozásra szólítandó a' szemtelen vendéget. 'S bár nem ugy, mint — Sully vezér szavai szerint, — 4-ik Henrich-től a' hideg lelés a' háló szoba ajtaján két lábon és zöld ruhában: — Ó betegsége ott, ahol kellett, becsületesen távozott.

28. Aug. Az Ágoston napján mind a' directorium, mind a' naptár szerint.

Reggeli ötkor Dob, trombita 's harangok kongása ugratának ki ágyainkból. A ráczok Goszpodinczétől az új sánczra törtek, hangzott tiz utszákon ezer felé futkosó nép s katonaság szájából. Ebből lesz valami, gondolánk, mert ők ily jókor még eddig nem adtak visitet. És ugy lőn, minden tekintetben meleg nap volt ez reánk nézve!

A ráczok látván bennünket, a' Goszpodinczi fasorok közepéig be huzódtak. Máté alezredes hadirendbe állítá egész népséget, az aleék közelében indulót fuvatott 's meg mozdult egész hadi testület, f'üleink magunk sem tudjuk meddig hegyesültek. — szemünk szempilláinkon ültek. Fejünk bubjáig vala srófolva várakozásunk, lesz ma, mondám a' mellettem álló B. földinknek, bizony furesa volna, ha ma Goszpodiczen ebédelnénk, mondá ő, vagy a' ráczok Temerinben, válaszolám! A' ráczok ágyuja a' fa sorokból meg dördült, mi nyomulánk 's kellő távolságra érvén, két ágyu a' déli, kettő az északi oldaltól ékformán összevágva kezdék szőni a' ráczokat. Ők nem mozdulnak, mi sem, olykor a' bal oldali ágyuk be a' sánczokhoz a' falunak is köszöntgettek egy rokonuknak, az is vissza. Még néhányat lőttünk, azok is, mi el hallgatánk, azok is, ekkor Máté el kiáltatja: rechts um! indulj! Mozdulunk Temerinnek, a' ráczok még két salvét lőttek, de mi hátra se nézünk, vonulunk sánczaik felé. Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus!

E' komedia ekkor bosszantott mindnyájunkat, de a' consequenti talán e' játék abbahagyása menté meg Temerint. Mint alkonyatkor combinálhatók, kifőzött tervük vala a' ráczoknak Temerint ma minden oldalról megtámadni. Alig hogy sánczukhoz érünk, már vágatnak a' futárok, hogy Nádallya felől nyomulnak a' ráczok! milly könnyen betörhetnek, ha addig érkeznek, még mi Goszpodincze alatt lődözdít játszunk!

De Isten nem engedé! Egy része az erőnek az új sánczon Goszpodincze erányában maradt, másik utját álla a' közeledő barbároknak.

¹ IV. Henrik francia király (1555—1610); híres minisztere Sully volt.

Ez alatt 10 óra tájon reggel meg érkezett szeretett hadügy miniszterünk Mészáros Lázár.¹ Bechtold General kíséretében. Gróf Szécseny Adolf² fogadá őket. Márakkor északnak. Nádally felé dörögtek az ágyuk 's be sem ment a' kastélyba, hanem Bechtolddal a' Gróf kíséretében és fogatán sietett a' harcz mezőre. Egy kevés szünet lőn. Éljennel fogadá a' nép, ő nagyokat 's kicsinyeket, amint jött, megszólított, értekezett mindenkivel, biztatott 's lelkesített mindenkit 's az ott álló császárhuszárok egy csapatához szivre ható beszédet tartott. Mire az egész tábor és népség lelkesedése nagyszerű éjlenekben tört ki.

Mint kelet, éjszak felől is, egy jó ágyulövésnyire halom gerinczok vonulnak el, mieink idáig száguldoznak. 'S a' ráczok ugy látszott, vissza vonultak. Ez alatt Goszpodinczénél kezdett ismét dörögni. A két Vezér ide sietett. Ekkor itt is egy kevés szünet. Már egyre járt midőn haza tértem, s ekkor éjszokról ismét dörögni kezdett. Nem ett, hanem fölfalt hamaros ebédünk alatt mind inkább sűrűdni és közeledni hallottuk a' dörgést 's mire az ben étető katonaság egy része is kirukkolhatott, már a' Várasba 5—6-ik házig fűtyültek a golyók. Most pakolt mindenki, katona pogyászok, gyógyszerházak, pénztárak, őrseregi kocsi, tehetősb lakosok, rakodtan takarodtak ki a' városból. Jajgató, kezét tördelő asszony volt elég! de még férfi is! Midőn láttam, hogy minden pakol, magam is öszvekötem butyorkám. De én anyyira biztam magukba mindég, hogy kocsi sem rendeltem 's a' huszárok lelkéze kocsijára dobtam holmicskám, azután siettem éjszak felé. Már ekkor Temerinnek egész éjszaki és keleti környezete egy ágyu lövésnyire tele volt ráczokkal 's mint egy villammal rakott felhő, szórták Temerinre bosszujok mennykövét! Az ágyuzás borzasztó 's általános lőn és mi enyi erő ellenébe mit állíthatánk. Keletről egy, éjszokról három ágyut 's egy ezek közül is, ha Goszpodinczénél nagyobbult a' veszély, oda 's vissza járt koronként. Az ágyuk hiányát nem pótolhatta egyéb, mint nemes elszántság, azért mindenki ki állott a' sikra, had lássák a' barbárok, hogy kevés ágyuink mellett készen állunk és várjuk őket, ha kedvök van közeledni üstök fogásig. Majd e', majd ama csoport, vagy ágyunak zúgtak golyóik 's mi ekkor le buktunk 's ismét föl állánk, 's büszke vagyok rá mondhatni, hogy már én is tudom, hogy fűtyül a' három és hat fontos golyó. Már négy óra és az olajnyaló állatok még sem tágitanak, a golyók mellettünk, utánunk, sőt előttünk furják a földet. Gurulunk 's katonák, lakosok, sőt vakmerő gyermekek, kézzel, lábbal, és ásóval várják 's kinek kedve volt törni magát golyó után, az iramlók között szedhetett eleget. Szireg felől nagy porfelleg, örültünk, hogy talán segély. 'S érkezett, hanem nem onnan, hanem Járekről egy ágyu a' derék König Andris vezérlete alatt. Ők Péter-Váradról 5 ágyut kaptak, de embert nem 's így hevesi Nemzet-örök vállalkoztak melléjük, többnyire mérnökök 's köztük derék gyermek barátom König, volt tüzér. Mint ilyen, jó

¹ Mészáros Lázár itteni szerepére l. *Thim*: I. 180.

² Temerini gr. Szécsen Adolf őrnagy.

állomást vőn azonnal a városból Nádallyanak vezető uton, a szántók bal sarkának közelében 's éjszaknyugatról huszárainkra villámló ágyut vevé czélba és a mi önkéntes Hevesi tüzéreink jó kedvel, enyelegve és lelkesen a' egyszersmind olly szerencsével sütögeték ágyujokat, hogy kün a' szögben többé nem lőn nyugta a' rácz ágyunak, szüntelen kellett változtatnia állását 's nem egyszer láttuk szét ugrani a' tüzéretet mellőle. Rendes tüzéreink is igen jó lövéseket tettek 's ez volt egyik oka, hogy ők mintegy 10—2. ágyuval sem közeledhettek egész nap beljebb, csekély és megosztott erőn mellett is a városhoz. König tüzérünket még a' harczmezőn megtisztelé az alezredes, oda vágatott, fölírta nevét, be mutatandó azt a' hadügyminiszternek. Nemzet-őrségünk becsületesen ki állta a' tüzet 's meg czáfolá azon szájhősüket, kik a' Hevesi őrseregnek, a' Pest- és Tolna-megyeiek sorsát jövendölgeték. Lám földieim csak menni kell 's az őrseregnek is megy minden.

Ily tüzben volt seregünk Goszpodincze felé is, de szerencsétlenebbül, mint mi. Itt mintegy 20—5. huszár Clement és Strobl tiszt urak vezérlete alatt kivágott a Goszpodinczi határ szélen, a' fa soroknál föl állított ágyuik fedezete alatt ólálkodó, mint 500 főnyi rácz csoportra. Mieink közeledvén, négy ágyulövés köszönté őket, de ők a' helyett, hogy hátráltak volna, nekik vágta a csoportnak. A mieink nem tudták, — hogy árku van ott is — 's most a' ráczok ebbe húzódván, általános tüzet adtak mieinkre, két ló elesett. Többé tölteni idejük nem volt, mert a' huszárok már akkor árkaiknál szabdalták őket, most egy por-felleg támad, se huszár, se rácz nem látszik 's e' por kulisz mögött kardra és kaszára került a' dolog. Kaszaboltak mieink, de közülök is egy közlegénynek fejét, másiknak feje bubját metszék le, a valódi magyar szellemű Strobl hadnagyot pedig kaszával mája táján meg-szúrták. Ó azért haza vágatott huszáraival; de sebe, mint az orvos mondja, igen veszélyes. Ha gyalog segítség megy utánok, e' kevés huszár nagy dolgot végez. A' huszárnak nincs e' táborban párja, csak ők képesek merészsébe hozni, a' nézők haját merészségükkel. Oh ha egy Blücher vezérük volna!

Mig ezek Temerin alatt történnek, addig Járekon sem fogdosnak legyet unalmukban mieink. A' gonoszak, hogy kevés erőnket még inkább megosszák, a' vaskaputól Járekra is támadást tesznek. Szerencsénkire fél öt tájon ritkulni kezdtek a ráczok lövései, mig öt óraker egy vezér, mint látók, végig nyargalá a gerinczeiken fölállított ágyuk sorát 's megszüntek lőni. Mire mieink közül szálguldó csapatok indulván ki, egészen vissza vonultak, nehány szállást, mint szokás, meg gyujtván utjokban.

Most a' nemzeti ágyu egy másik kíséretében Járekra sietett 's csakhamar vissza nyomaték az ellenség.

Nevezetes nap volt ez! egy parlagi ember sokat láthatott és hallhatott. Tapasztalt katonák mondák, hogy ágyuzás egyfolytában enyi ideig 's ily kiterjedésben nem mindennapi dolog. Az egészséget betegágyban tanulja igazán becsülni az ember; a' békét a háboru iszonyai között! Mondtam már és nem szünöm mondani, egy csatatér borzasztólag nagyszerű látmány!

29. Aug. János felvétele.

Infandum Regina jubes renovare dolorem!

A derék Plébános Novák Jóseffel kirándultam Sziregre. Ez egy tanya — nyugotra Temerintől, mint mondták, a Karloviczi rác Erseké. — Árokkel ellátott föld hányas és hantból készült négyszögletű véd művet találtunk ott, mely dél felől egy érre támaszkodott.

Ez volt honvédeink és Nemzet-őreink Komáromja. Körülte nyugot felé kukoricza földek, kelet-éjszak felé egy csűr forma épület buza kazlakkal, míg nagy része az őszi és tavaszi vetésnek lábón korhodott és gázoltatott. A honvédek között itt találtam egy egri fiut, ki sógorommal szolgált 's egy nyomorult deszka sátor alatt a generalstabot, melynek feje, fő vezére 's mindene Tibold Kapitány volt. Néztünk egymásra, mint kik valahol találkoztak már az életben 's kölcsönös kérdések után kijön, hogy néhány évvel az előtt, mint vasas főhadnagy Fényszaru¹ feküdt 's én szomszédság fejében át járván, sok jó napokat töltöttünk együtt. Neki a táborozás napbarnított színt és szakált adott; oly körülmények között magam sem nagyon nyesegettem pofámat, 's így nem csoda, ha első pillanatra néhány évек után nem ösmértük egymásra. De annál nagyobb volt az öröm azután, — mit csak a Kapitány bosszankodása zavart meg, — hogy úgy mond, Máté alezredes, kit Castiglioni maga helyett parancsnokul hagyott Temerinben, mint hallja, még előbb a' toronyba szalajtat, meg tudni, kell e' segély Sziregre, — midőn a legközelebbi támadás volt — 's csak midőn hirül vette, hogy periculum in mora, doboltatott riadót 's küldött egy pár ágyut segítségére. És ez valóban így volt.

Elválásunkkor említett jó gazdám meg hittá a sziregi tiszteket más napra ebédre. Ki gondolta volna, hogy hült helyükön más fog ebédelni Temerinben, hogy a derék bajnokokkal ez talán utolsó kézszerításom.

El jött az éj; este a' haza ügyeiről volt debatt 's véleményözön, melyen a' meghasonlás sárga-fekete vitorlás csajkái már itt-ott ugyan csak tünedeztek a rendes katonaság tisztjei között, kik egy pipa dohány s pohár borocskára esténként a parochiára be-be köszöntöttek. Már az előtt is sejtettük 's most még inkább meggyőződünk, hogy pusztá comfortnál egyéb értelme is volt annak, midőn a rendes katonaság tisztjei, kik az előtt a' Nagyvendéglőbe jártak 's a' Nemzet-őrség tisztjei és uraival együtt lakmároztak, egy pár hét előtt minden föltűnő ok nélkül el maradtak 's által ellenben egy magány-háznál nyitottak vendéglőt maguknak. Látszott, hogy némely tiszt Urra nem volt hatás nélkül ama titkos körlevél, — kitől, honan, nem tudhattuk meg, — mely a' rendes katonaság felsőbb régióban keringett. Ennek kísértetszerű titka áttört a hazafias érzelmű tiszték kebelén 's titokban megsugták nekünk, hogy az, mint máshova, hol rendes katonaság volt, — ide is megérkezett 's föl világosítván — az eddig csak sejtett — rác és bécs országi titkos viszonyokat,

¹ Fényszaru h. Jászberénytől ény.

fölvívja a katonaságot a civil hatalom bitortlásai ellenében elfoglalni amaz állást, melyet a kamarilla igényel 's a fegyver embereit meg illeti.

Láttuk már ekkor, miféle láz lehet az, mely Castiglioni dandár parancsnokot meglepte akkor, midőn — bár orvos és gyógyszerész helyben volt, — állítólag mint beteg, a fa képnél hagyta Temerint, a fő parancsnokságot pedig amaz említett szerencsétlen flótás Máté alezredesre bizta. Az eszme surlódások ki-ki pattanó villámai mind ezen tünetnyeket többé kevésbé megvilágíták; melyeknek baljóslatu képeit még Hrabovszky kapitány, Dézsy és Brunner¹ tiszturak hazafias érzelme sem vala képes föl vidámitani. Szét oszlottunk 's nyomott, szomoru lélekkel dültem ágyamba. És mint kit lidércz nyom, olyan volt álmom is. A baljóslatu sejtelmek szakgatott foszlányait, az álom — sokszor jósszerű — varázs hatalma együvé szőtte 's lőn belőle a Hazának véres palástja, mely fölött az összeesküdtek, az árulók kockát vetettek. Már tépték azt, — mint vérebeek a konzot, — megkaparított részét mindenki huzta, vonszolta; midőn egy tompa zörög háló szobám ajtaján kinos álomból fölébresztett: Ki az? — 's a laconikus válaszbán: „baj van”, házigazdám hangjára ösmerek. Miféle baj volt az, a félre vert harangok kongása, kún az ágyu dörgés, ben a riadóra pergő dob, ló-dobogás, kard csörgés, 's az általános zür-zavar, 's futkosás zajából ki-ki vágó kiáltozás: „Fegyverre” — Sorakozz, — Indulj —! tolmács nélkül is csakhamar megmagyarázták. Éjtél után egy fertály egy körül, az óra mutató, Be jókor virad most Goszpodinczen, gondolám: néhány percz 's én töltött duplammal az utszán valék. Az ég tiszta volt, 's a csillagok kétes fényénél nem messze egy sötét tömeg ötlük szemembe, telé tartok; nyugtalan lovak dobogása, zabla csörgés — ime a huszárok (Császár-huszárok voltak itt) már rendben, — gondolám; mialatt egy ércszerű bariton hang indulót parancsol 's a tömeg mozogni kezd le a fő utszán Járek felé. Én utánuk. Az ágyuk keletről (Goszpodincza felől) egyre dörögnek, olykor Járek felől is. A város e végén emelkedik egy szép halom, fölötte egy kápolnácska árnyas fáktól övezve. Már e domb alatt mentünk, ők lovon, én gyalog, midőn a parancsszó: in Carrier, fölhangzik, huszáraink iszonyu robajjal elszáguuldnak, én pedig a sötétben egyedül maradok. Mire visszafordultam én is. Minden házban föl vannak, a férfiak csoportonként — egyesén, kasza 's viilával fegyverkezve szerte huzódnak, a nők, 's gyermekek a házak előtt jajveszékkelnek, egyik pakol, másik már indul, de még maga sem tudja, merre, hová; harmadik határozatlan bizontalanságban töpreng; mert vajmi nehéz egy családnak tüzhelyétől megválni 's megbarátkozni a gondolatlalt, hogy földöntutó legyen.

Ily jejenetek között a paróchiához értem s a mellette keletnek nyuló keresztutzán épen indul egy csapat gyalogság a keleti redoutte felé. Kevés távolságra kísérem őket. A szélső házhoz

¹ Szerző jegyzete: Később Kutasy, — most 1881. honvéd ezredes, — mint ezt a Kövesd—Miskolczi nagy hadgyakorlatról erre át utazó Mihályi Örnagy mondotta. —

érvén, egy hatalmas parancsoló hang harsog felém, mely mintegy kényszeríté az embert megállani. „Barátim a rendes katonaság kivonul, — harsog a hang — az erődökhöz a Nemzetőrség egy részével, másik benmaradó részével a lakosság maga fogja fedezni a várost. Azért minden ember talpon legyen, fegyverrel kezében, készen tartván egyszemind a szükséges oltó szereket. Barátim „bátorság és kitartás s a támadók hátrálni fognak!“ A hangot föl ösmertem: Földvári Kálmán őrnagyunk¹ egyik segédjéé az. Az ágyuk ezalatt kelet s délkelet belől bömböltek s én közeledvén a parancsosztóhoz, kérdém, vajjon melyik rész ágyuja lehet az, mely itt jobról oly mérgesen villámlik és mendörög? „Jaj barátom azt már most nem tudjuk“, lón a határozott válasz. Ti parancsnokok nem tudjátok! gondolám s e gondolat törként cikázott át lelkemen. Ez alatt a kísértem gyalogság a sötétben eltűnt, én pedig vissza ballagtam a város házához, hol épen Monostori barátaim voltak őrségen. Az utszán találtam őket csoportban, várva valami felsőbb rendeletet s az óra kettőt ütött. Még kün az ágyuzás egyre foly, villámainak fénye el-el lebben a házakon,² s még mind ekkorig nem hogy vissza érték volna a támadást, hanem löfény, dörgés és moraj mind inkább azt mutatá, hogy a támadók előnyben vannak s közelednek a város felé. No már baj van, szólt egyik barátom, jó lesz, ha körül nézesz a paróchián s összepakolod, legalább a templomi szereket. Haza érek, az udvaron két fölpackolt kocsi áll. Egyik a plébánosé, másik a huszárok regements papjáé. Barátom, szól a házi Úr, szedje össze holmiját, mert itt ugy látszik, ütött a pusztulás órája. Néhány perczig még várjunk, ez alatt jobbra, vagy balra el dül a dolog. Pogyászomat a huszárok papjának kocsijára fel vettetem s vadász puskámat golyóra töltve a kapu előtt állunk. Ez alatt a dörgés kivőlről mind inkább közeledik, a zürzavar, a jaj veszeklés mind inkább nő. Már a kormányi társzekerek indulnak ki felé, a lakosság hazafelé futos, rakodik, indul, a nőnem és kétségbe esett gyermek-sereg sir, futos, szülőit keresi, vagy őtet keresik. A harangok fölriasztván a várost, az ágyuk dörgésének engedtek, de most újra megszólalnak, busabban, mint valaha; nézünk föl észak felé a nagy utszán s mire ott, hol eddigi csend volt, apró fegyverek ropogásai halatszának s a látkörön, mintegy éjszaki fénynek kétes világa némi fény s világosság kezd mutatkozni. A puskaropogás nő, a zaj, a láрма nagyobbodik, mialatt a kitörő lángok pirja a templom tornyán és falain, egész rémitőségében fejtekezni kezd. Helyezetünk tarthatatlanná lett; futott nagy és kiesiny s tudom még ama követ Urak is, kik a rokonát Gr. Almásy Erneszt őrnagyot meglátogató Almásy Pál³ Urral ide csak iménd rándultak le. Az ellentállás e pillanatban már lehetetlen volt. Az eddigi támadás dél és kelet felől, mint látszik, áltámadás

¹ Földváry Ferenc hevesmegyei alispánnak a fia.

² Szerző jegyzete: hatalmas dörgése meg-meg rezgeti a házak ablakait.

³ Almásy Pál hevesmegyei alispán, követ. 1848-ban Gyöngyös képviselője. (Nagy Ioán: I. 22.)

volt s midőn éjjél óta minden figyelem csak ide fordult 's minden erő itt összpontosított: akkor leveték az álarcot 's a' gyengén, csak nemzetőrök által fedezett éjszaki oldalon kezdék a' valódi támadást. Most tehát, ha elvágatni nem akartak, minden erőnek vissza kellett 'a' kelet 's dél keleti pontokról vonulni. 'S oh e' vissza vonulás! Mintha nem is létezett volna terv és parancsnok, mintha fejét elvesztette volna mindenki, rend és vezér nélkül, itt egyesek, ott egy csapat, amott fölbomlott századok kuszált romjai huzódtak, hová? A' rémült nép kifelé tóduló árja után; a' fegyvertelen néppel szaladt az- kinek, fegyver volt kezében, melyet úgy látszott, már csak saját védelmére tartogat még a' rendes katonaság. Ekkor kiindulánk mi is a' paróchia udvaráról, egy nyugatnak nyíló kereszt utszán. A' szánalomból fel szedett kétségbeesettekkel csakhamar zsufolva lett szekerünk 's én a' kocsis mellé szorultam. A' merre mentünk, minden ház a' siralom, a' fölfordultság tanyája vala. Kün a' városon ott emelkedék egy magtár, szomszédságában a' temető, a' Gr. Szécseny¹ sirböltjával: e tájon találtuk a' katonaság tár és munitiók szekereit egy csapat lovastól fedezve 's körülte a' nagy téren száz meg száz szekér kocsi megtolulva, melyek a' mindenféle rangu és rendű emberek roppant tarkaságával egy nagy éjjeli vásárt tüntetett elő, hol mindenki a' halálon tul adni 's életét megtartani igyekezett. Idáig eljutni, ha baj volt: tovább haladni lehetetlenség vala, mert a' szántók szélei meglehetősen nagy árokkal voltak szegve, a' menekülés útja pedig Verbász felé egy volt 's ez is két árok közé szortva. Várni kellett tehát, míg ez ut a' roppant tolongó tömeget úgy szólván be nyelhetette. Az alatt a' tűz templom felé mind inkább haladt, kün a' város éjszaki részén az apró fegyver egyre szólt. Ez össze tolult szekér- és emberözön zürzavara, a' léget hasító harczi láрма, az emésztő lángok tompa moraja, az általa kísértetiesen megvilágított kétségbe esett arcok: együtt, a' végpusztulás, az enyészet vörfagyaláló képét tüntették elő. Valahára bėjutottunk a' két árok közé. Amily széles volt ez; oly tömegben mozgott közte szekér, ló, ember, marha; ott a' rakott szekerek az árokba dültek, itt össze-vissza akadoztak; ott a' feldültek, itt a' szekerekbe furódott rudak által meg sértettek visitása hangzott, el téveledett s késégbe esett ebek vonításaival vegyülve, melyek szerencsétlen gazdáikat a' földön futás keserű utján is követték. Mily iszonyú helyzet volt ez! Hát ha még hozzá gondoltuk, hogy jobb oldalról előttünk Szireg és azt is el találták foglalni, akkor ez egyetlen út is el van vágva 's mi szabadulás nélkül veszve vagyunk. Már három óra tájon lehetett, midőn Szireg irányában voltunk 's ime lódobogás hátulról, szájról-szájra adott roppant láрма előre: gyilkolják a' hátulsókat! Kezembe nyugvó puskám sárkányát fölhuztam 's midőn a' dobogással a' vágató ellent vártam: a' helyett huszárainkat láttam a' fél sötétben vágatni rend és vezető nélkül kün az árkon, hol az átvergődött mindenféle nép, szekér, marha 's ágyu sietett előre. A' város még egyre égett már a' templomig lángban, az iszonyu füstgomoly az éji nedves légben a' földre

¹ A gr. Szécsen-családnak temerini sirböltja.

nehezülve, egy roppant hegy lánczként vonult a szél menetében. Végre el értük O-Kért, Kis Kért, az ott táborozó honvédek a' roppant futás és szerencsétlenség láttára megmeredtek, ingadozni kezdtek. Verbászhoz közeledve, Bakonyi vezért találtuk lóháton több tisztekkel, ki azonnal katonaságot rendelt fedezni a hátulsókat. E' napot Verbászon töltöttük, roppant nagy szél fujt. Másnap Hegyesre mentünk. Itt gyülekezett össze a szerencsétlen temerini nép; a tegnap még otthon jó gazdák: itt már kol-dusok valának 's a' falu házánál osztogattak nekik lisztet 's kenyeret!

Oh e' népet látni a' templomban! egyetlen rajtavalójában térdepelni 's zokogásának könnyeivel áztatni a' talapzat kövét, oh ez szív repesztő vala! Imádkoztak ők a' könyörület 's igazság felséges Urához 's oh ha Ó meg hallgatta őket, mit várhatnak azok kik enyi nyomornak, enyi fájdalomnak, — mint látszik, népet nép ellen föl bujtva. — okozói voltak?!

Aki a' győzelem ily utjától sem retten vissza, oh az nem lehet a' népnek, az emberiségnek igaz barátja, annál a győzelemnek csak szolgaság lehet a vége és az ily győzelmen Isten áldása soha, soha nem lehet! Mi monostori barátainkkal Szabadkának jöttünk, onnan Bajának a' Dunán föl Pestre. A' beteg tábornok Castiglioni teljes egészségben itt jött velünk a' gőzösön Pestig. Másnap mi a' táborozás porát le mosandó, a' Császár-fürdőbe mentünk 's a' tábornokot egy Bécsbe induló gőzöson láttuk. Ó csakugyan meg értette, mit akarnak Bécsben! Istenem, adj jó véget ügyünknek!!!

4-ik Sept. 1848.

A napló címlapjának belső oldalán.

1848-ik évből.

a ráczok elleni hadjárat egyik mozzanatáról: Eperjesy Ferencz, pusztamonostori lelkész, mint szemtanu által jegyezve.

Pardon!

Je suis née, du temps des phrases.

Közli: Lukinich Imre.

Adatok a Kazinczy-hadosztály történetéhez, 1849 június 2—augusztus 25.

Talán hiábavaló munkának látszik, ha egy olyan hadosztály történetével akarunk foglalkozni, amely — 84 napi fennállása alatt — egyetlen kis csetepatét leszámítva, semmiféle haditettrel se írta fel nevét a hadtörténelem lapjaira. De azért mégse fölösleges megemlékeznünk róla, mert ha a maga teljességében akarjuk ismerni a magyar szabadságharc történetét, a Kazinczy-hadosztályé se maradhat ki belőle. Tanulságos példa, ha csak negatív értelemben is. Azt bizonyítja, amit a hadtörténelem tanulmányozása közben annyiszor olvashattunk, hogy az ellentétes parancsokkal ide-oda taszigált seregetest végül is mindenünnen elkésik, amint azt egy nagyonismert iskolapélda, az Erlon-hadtest szerepe Quatrebrasnál (1815 jun. 16.) is igazolja.

Erdekes a Kazinczy-hadosztály története azért is, mert parancsnoka, bárha ebben a minőségében, a szervezőmunkán kívül semmit se tett, állásánál fogva mégis belekerült azoknak névsorába, akik Haynau bosszúvágyának áldozatául estek.

A vértanuhalált halt Kazinczy Lajos ezredes — Kazinczy Ferenc és Török Zsófia grófnő fia — 1820-ban született a zemplénmegyei Széphalmon. Hajlamai a katonapályára vitték, még pedig a tullni útasziskolába, amelynek sikeres elvégzése után azonban nem a műszaki csapatokhoz, hanem a 9. sz. („Miklós“-) huszárezredhez avatták fel hadapródul, 1839-ben. Két évvel később hadnagy lett, de mint annyi más magyar honfitársa, Kazinczy is hamar beleunt a gyöngyéletbe, s már 1847-ben, mint főhadnagy, megvált a tényleges szolgálattól, amelybe csak az 1848-i események szólították ismét vissza. Századosul osztották be az akkor alakuló I. honvéd útasz-zászlóaljba, majd novemberben — már mint őrnagy — a II. útasz-zászlóalj szervezője lett. De nemsokára visszahelyezték a lovassághoz s itt, alezredessé lépvén elő, az 1. sz. („császárs“-) huszárezred parancsnokságával bízták meg. Azonban csakhamar összetűzött a hadügyminiszterrel. Ugyanis az ezred eleinte jól fegyelmezett tisztikarában, a szükségparancsolta felhívással belejutott nemkívánatos elemek, a mézbe pottyant kenyérmorzsza szerepét játszották el. Kazinczy erős kézzel akart szétütni közöttük, de megjárta, mert — mint az forradalmi hadseregeknél gyakori eset — a felsőbbség nem a hepciáskodó tisztiken, hanem a rendet csináló parancsnokon verte el a port, elmozdítva őt állásától.

De mellőztetése nem sokáig tartott. Nemsokára ezredes s az áprilisi hadjáratban egyideig hadosztályparancsnok lett Klapka hadtestében. Majd 1849 június 2-án a Felvidéken alakuló önálló

hadosztály szervezésével és vezetésével bízták meg a még csak 29 éves Kazinczyt.¹ Ámde még mielőtt a szervezés munkálatai kellőképpen előrehaladtak volna, az oroszok átkeltek a Tiszán s ezzel — legalább pillanatnyilag — mind a hátráló felsődunai hadseregtől, mind Visocki hadtestétől elválták Kazinczyt.² Ez június 30-án Bemhez fordult s felajánlotta hadosztályát az erdélyi hadsereg támogatására.³ Bem — elég helytelenül — visszaútasította ezt a segítséget s meghagyta Kazinczynak, hogy az oroszok háta megett igyekezzék zavart kelteni.⁴ Ugyanezt parancsolta neki július 10-én Mészáros fővezér is, de július 13-án egy újabb parancs Knezych hadtestéhez csatolta Kazinczy hadosztályát.⁵ Egy héttel később Kassa esetleges megszállására útasítja Mészáros.⁶ Se ebből, se abból nem lett semmi. Július 27-én, Görgey jóváhagyása esetén, az Uzsocki-szoroson át Galiciába akart betörni Kazinczy, másnap pedig lezajlott a hadosztály egyetlen harci cselekménye, a klimieci csetepaté, amelyben a Vereckei-szoroson át Galiciába hatolt 3 honvédszázad 2 orosz századot ugrasztott szét és elég nagy zsákmányt is szerzett.⁷

Kazinczynak most az volt a szándéka, hogy Tiszaújlaknál átkel a Tiszán, de ettől is elállott s augusztus 1-én már azt jelenti Görgeynek, hogy egész hadosztályával Munkácson akarja megvetni a lábát, s legrosszabb esetben Erdélybe húzódik vissza.⁸

Bem július utolsó napjaiban Grotenhjelmszék altábornagy hadosztályát akarta Beszterce vidékén megtámadni s az országból kiszorítani. Most már ő maga kérte, hogy bocsássák rendelkezésére Kazinczy hadosztályát. Aulich hadügyminiszter augusztus 3-án, Görgey és Kossuth pedig 5-én valóban ebben az értelemben intézkedett, de már késő volt,⁹ mert Lüdersnek Segesvárra történt előnyomulása meghiúsította Bem tervét. Az öreg lengyel a július 31-i vereség után Nagyszében felé fordult s így többé nem találkozhatott Kazinczyval. Ez tehát, mindentől elkésve, Nagybányán és Désen át Zsibóra húzódott s ott egyesült a bánffy-hunyadi ütközet után mindjobbban széthulló másik kis sereg Gál Sándor vezette maradványaival. Itt történt a fegyverletétel, de csapatok nélkül, mert azok széteszlottak. Így, nagyszámú tiszten kívül, csak 56 ágvű, több mint 6000 puska, jelentékeny mennyiségű lövészer és 105 ló jutott az oroszok kezébe.¹⁰ Ez augusztus 25-én történt, részint más lehetőség hiányában, részint Görgey augusztus 16-án kelt levele következtében.¹¹

Erdemes megemlíteni, hogy Kossuth egyik államtitkára —

¹ I. okmány.

² II. okmány.

³ U. o.

⁴ *Gyalókey Jenő*: A besztercei hadosztály harcai 1849 nyarán. (Hadtört. Közlemények: 1957. évf. 17. 1.)

⁵ V. okmány.

⁶ VIII. okmány.

⁷ XI. okmány.

⁸ XII. okmány.

⁹ XIII. XIV. XV. okmány.

¹⁰ XX. okmány.

¹¹ XVI. okmány.

Pályf János — szófogatatlansággal vádolja emlékirataiban Kazinczyt,¹² amit némileg támogatni látszik az a Bem közvetlen környezetében hitelre talált állítás, mely szerint Kazinczy kijelentette volna, hogy nem hajlandó alávetni magát „egy idegen kalandor” parancsának,¹³ s ezért nem indult idejekorán Erdélybe. Ámde ennek a feltevésnek határozottan ellentmond a II. sz. okmány.

Több történet- és hadtörténetíró azt állítja, hogy Kazinczy a zsigódi fegyverletétel idején már tábornok volt. Ez azonban nyilvánvaló tévedés, mert a magyar kormánynak Szegedről Aradra történt menekülése után, senki se lépett elő többé tábornokká. Az utolsó, aki ezt a rendfokozatot elérte, Gál Sándor volt, július 29-én.¹⁴ A hadügyminiszter augusztus 5-án, Görgey pedig még 5-én is, ezredesnek mondja Kazinczyt, már pedig mindkettőjüknek tudnia kellett, hogy kinevezték-e tábornokká vagy sem?¹⁵

Annyi azonban kétségtelen, hogy Kazinczy, abban a levelében, amelyet a fegyverletétel tárgyában Grotenhjelmehez intézett, tábornoknak írta magát.¹⁶ Vajjon miért? A válasz nagyon egyszerű. A honvédseregben, az oroszokkal megindult tárgyalások nyomán — teljesen alaptalanul — az a hit vert gyökeret, hogy a honvédtisztek rendfokozatuk megtartásával átléphetnek az orosz hadseregbe. Ezért aztán voltak olyanok, akik az utolsó pillanatban is ostromolták Görgeyt, hogy léptesse őket elő, mert így nagyobb rendfokozattal veszik át őket az oroszok.¹⁷ Ez a remény táplálhatta Kazinczyt is, amidőn tábornokként mutatkozott be Grotenhjelme felé. Elhangzott már az az állítás is, hogy az oroszokhoz való átlépés lehetőségével Görgey áltatta volna, abban a levelében, amelyben fegyverletételre biztatta őt. Ámde ebben ilyesméről szó sincs.¹⁸

Ellenben bizonyos, hogy Kazinczy hitt benne, mert amikor — már a zsigódi fegyverletétel után — figyelmeztették az osztrákok részéről várható kegyetlen megtorlásra, szinte gúnyosan válaszolta: „Engem az ilyen koholt mesék és rágalmak el nem ijesztenek; én nem félek semmitől, az én rangom biztosítva van.”¹⁹

De Kazinczynak az aradi haditörvényszék előtt is meggyűlt a baja az önkényesen felvett tábornoki rendfokozat, továbbá a szintén önkényesen felvett hadtestparancsnoki méltóság miatt. Ugyanis, minél magasabb rendfokozatban volt s minél nagyobb

¹² „(Kazinczy) tábora mintegy 12.000 emberből állott s rendeltése volt Erdélybe menni s Bemmél egyesülni; de a kormány hasztalan küldött parancsot parancsra. Kazinczy bebarangolta Magyarország egy részét, mindig oly helyeken, ahol ellenség nem volt.” (Magyarországi és erdélyi urak: 159. l.)

¹³ *Gyalókey Jenő*: I. m. 18. l.

¹⁴ *Gyalókey Jenő*: A háromszéki hadjárat 1849 júl. 16—24. (Had-tört. Közlemények: 1922—23. évf. 57. l.)

¹⁵ XIII. XIV. okmány.

¹⁶ XIX. okmány.

¹⁷ *Gelich R.*: Magyarország függetlenségi harca. III. 862. l. — *Hentaller Lajos*: Görgey mint politikus. 172. l.

¹⁸ XVI. okmány.

¹⁹ *Hazánk*: 1887. évf. 247 l.

állást töltött be a vádlott honvédtiszt, annál szigorúbb elbánásban volt része. Kazinczyt is kezdetben tábornokként kezelték s csak akkor hitték el neki, hogy nem az, amikor ezt a szintén Aradon raboskodó Molnár Nándor ezredes, a magyar hadügyminiszterium elnöki osztályának vezetője is igazolta.

De a hadtestparancsnoki állást nem lehetett letagadnia, mert az osztrákok kezébe jutott hivatalos iratokból kitűnt, hogy Kazinczy, legkésőbb július 6-án, kettévágta hadosztályát s két nagyon hiányos hadosztályból álló hadtestté alakította át.²⁰ Hogy ez mérőben önkényes volt, abból is kitűnik, hogy július 15-én a III. (Knezich-) hadtest kötelékébe osztották be. Így tehát hivatalosan azontúl is csak hadosztálynak számították azt a sereget, amelynek élén Kazinczy állott.

De a valóban megtörtént átszervezés alapján, mint hadtestparancsnokkal bánt el vele az aradi haditörvénszék. Hiába hangoztatta, hogy az április 14-i függetlenségi nyilatkozattal ő se ért egyet,²¹ halálra ítélték s az ítéletet október 20-án végre is hajtották rajta.

Azonban az utókor mégis hálátlan volt hozzá: egyszerűen kihagyta az aradi vértanuk sorából. A babonás tizenhármas számhoz ragaszkodva, ma is csak az október 6-án kivégzett 15 tábornokról (helyesen: 12 tábornokról és 1 ezredesről) beszél úgyszólván mindenki. De Auffenberg (Ormai) ezredesről, Kazinczyról és Hauck Lajos alezredesről alig tud valaki, pedig ők is aradi vértanuk voltak. Sőt ideszámíthatjuk Lenkey János tábornokot is, mert ő is bizonyára osztozott volna társainak szomorú sorsában, ha már a börtönben meg nem öriül és meg nem hal. Vele együtt 17 az aradi vértanuk száma.

Okmányok

I

A hadügyminiszter Kazinczynak: Debreczen. 1849 június 2.

(Bécsi Hadilevéltár: F. A. der ung. Ins. Armee 1849 Fasc. VI. Nr. 5. c.)

Der Herr Glt. Dembinszki hat das ihm anvertraute Truppencommando in Oberungarn abgelegt. Mit Genehmigung des Herrn Landesgouverneurs habe ich das Commando des all dort befindlichen Armée-Corps dem Herrn Generale Visocki zu übertragen befunden.

Ich finde zu bestimmen, dass die in Oberungarn operirende Armee folgendermassen eingetheilt werde:

²⁰ III. és X. okmány.

²¹ „Die Unabhängigkeits-Erklärung Ungarns und Entthronung der Dynastie anbelangend, so kann ich betheuern und es dürfte ohnehin allgemein bekannt sein, daß dieses Ereignis in der ungarischen Armee eine allgemeine Entrüstung hervorgebracht und niemand diese Maßregel gebilligt hat.“ (M. Kir. Hadilevéltár: K. k. Außerordentliches Kriegsgericht, Arad, 1849. Fasc. 2.)

Die sogenannte polnische Legion bleibt für sich vereint, ist als eine selbständige Armee-Division von gemischten Truppengattungen zu betrachten.

Die in den Comitaten Ung. Marmaros und Bereg verteilten Streitkräfte werden unter ihr Commando gleichfalls als eine selbständige Infanterie Armee Division gestellt.

Die übrigen dem ehemdem Dembinszkischen Corps angehörigen Truppen werden ein Armee Corps bilden, dessen Commandant General Desewffy ist.

Der Herr General Visocki als Obercommandant der Truppen in Oberungarn erteilt ihnen die Dispositionen, und sie haben anselben die Meldungen über alle feindlichen Begebenheiten zu erstatten.

Für die Aufrechthaltung der Disziplin in ihrer Armeedivision bleiben den Kriegsministerium persönlich verantwortlich, da die dazu nötige Macht zugleich mit dem Commando über die selbstständige Division in ihre Hände gelegt ist.

Auch haben sie als selbstständiger Armee Truppen Divisions Commandant das Recht des Avancements Vorschlages an das Kriegsministerium; für dessen Gerechtigkeit sie gleichfalls verantwortlich bleiben.

Der Kriegsminister..

(Fogalmazvány.)

II.

Kazinczy Bemnek: Munkács 1849 junius 30.

(U. o. Fasc. VI. Nr. 555.)

Der feindliche Übergang bei Tokaj über die Theiss, hat mich von der mir bestimmten Rückzugslinie abgeschnitten.

Getrennt durch dieses Manoeuvre von dem Oberungarischen Armee-Corps des General Visocki, eingeschlossen zwischen feindliche Colonnen von Nagymihály, Stry und Nyiregyháza bleibt mir nichts übrig als bis Huszt zurückzugehen, dort Position zu nehmen, wodurch ich zugleich mit der im Mármaroser Comitate detaschierten Colonne Zurich in Verbindung komme, meinen Rückzug, wenn ich gedrängt würde, über Técső nach Nagybánya nehmend. Ich erwarte mit Sehnsucht die Befehle des Herrn Feldmarschall Lieutenant umsonst, da es schade wäre eine Armee Division mit 22 Stück Geschützen worunter 7 Stück 6—Pf. die andern 1- und 3—Pf. unbenützt stehen zu lassen.

Mein Hauptquartier wird morgen Huszt.

Kazinczy m. p. Oberst.

III.

Ordre de bataille.

(U. o. Fasc. XIII. Nr. 49.)

Armee Corps Commandant: Oberst Kazinczy.

Generalstabs Offizier: Major Kékesy.

Artillerie Commandant: Major Jokschmann.

19. Infanterie Dion.¹

Commandant: Oberstlieut. Zurich.

Generalstabs Offizier:

		Mann	Pferde
20. Honv. Baon ² (Mjr. Bányafy)	4 C.	700	—
21. „ „ (Hptm. Ármán)	6 C.	1100	—
91. ³ „ „ (Mjr. Ujhelyi)	5 C.	800	—
106. „ „ (Mjr. Pribék)	6 C.	1100	—
Tiroler. Krasznaer u. Ugocsaer Jäger (Hptm. Romandovsky)	2 C.	500	—
6—Pf. Fuss-Batt. (Lt. Spéry)	6 Kan.	105	55
5—Pf. „ „ (Lt. Simik)	6 „	95	54
¾1—Pf. „ „ (Fwk. Rusczak)	2 „	15	10
	25 C., 14 G.:	<u>4211</u>	<u>97</u>

20. Infant. Dion.⁴

Commandant: fehlt.

Generalstabs Off.: Hptm. Urener.

22. Honv.-Baon (Hptm. Csuha)	6 C.	1000	—
105. „ „ (Mir. Várady)	6 C.	1100	—
Szatmárer Jäger (Hptm. Horváth)	2 C.	500	—
½ 6—Pf. Fuss Batt. (Oblt. Korányi)	5 Kan. ⁵		
1 Haub.		66	28
½ 5—Pf. Fuss Batt. (Lt. Pruzsinszky)	5 Kan.	45	27
¾ 1—Pf. Fuss Batt. (Fwk. Janovics)	5 Kan.	47	22
	14 Comp., 11 Kan., 1 Haub.	<u>2538</u>	<u>77</u>

Cavallerie.⁶

12. Husz. Reg. (Rittm. Tisowsky) 1 Esc. 170 160

Irreguläre leichte Lanciers in der Errichtung
begriffen (Rittm. Zsolnay) 5 Esc.

560 360

4 Esc. 550 520

Zusammen: 57 Comp., 4 Esc., 7—1 Pf., 6—5 Pf., 9—6 Pf. Kan.
1—7 Pf. Haub. 7299 M., 694 Pf.

1. Concentriert zu Huszth, mit Beobachtungsposten zu Vörös-
marth, Iza und Kövesliget. Das 5. Baon fehlt.

2. 5 Comp des 20., 1 Comp des 16. Baons.

3. 1 Comp. beim Dembinskyschen Corps.

4. Zu Szigeth concentrirt mit Beobachtungsposten zu Körösmező.
Drei Baone dieser Dion fehlen.
5. Eiserne Kanonen.
6. Huszth.

In der Festung Munkáts sind 2 Comp. des 20. Baons und 2 Comp. Zempliner Jäger. Diese Tage werden 2 Haubitzen welche zu Munkács im Bohren begriffen sind, hier eintreffen.

Huszth, au 6. July 1849.

Kazinczy mp. Oberst.

IV.

Kazinczy Perczelnek: Huszt, 1849 julius 15.

(U. o. Fasc. VII. Nr. 165.)

A parancsnokságom alatti hadtest összpontosítása, több oldalról akadályozás állván ellent, csak nagy erőltetéssel s még alig sikerült; embereim nagy része szintűgy még felszeretlen; tespedni mind a mellett tovább egy helyt nem tudok s annál fogva a reám bízott határszéli védelemtől elvonható haderőt tegnapi napon utnak indítottam Munkács felé, onnan Ungvárra menni szándékom, s aztán a mint az események igénylendik Eperjes vagy Tokaj felé, visszavonulási pont Namény.

Ungváron, de előbb is Munkácsra reménylem tábornok ur serege mozgalmairól újból szives lesz tudósítani, mert saját mozdulataim is ettől feltételeztettvén, a siker talán mind két részről is, ettől fog függeni.

Hadtestem, mely összesen mintegy 8000 főből áll, Munkácson 18—19-én lesz összpontosítva.

Kazinczy s. k. ezredes.

V.

Mészáros fővezér, a hadügyminiszternek: Abony, 1849 július 16.

(U. o. Fasc. VII. Nr. 172.)

... Der Herr Obrist Kazinczy wurde mit dem Befehle vom 10. Juli l. J. beauftragt, falls der Herr General Lt. Bem zu seiner Unterstützung das Corps des Herrn Obristen nicht benötigen sollte, und er von obganannten Herrn Feldmarschall Lieutenant keinen Befehl bekäme, auf die Rückzugslinie des Feindes zu operieren, und womöglich mit den in der Zips stehenden Herrn Majoren Kornides eine Communication zu erzielen. Zufolge eines spätern Befehles von 15. Juli... ist Obrist Kazinczy unter den Befehl des Herrn Generalen Knesich gestellt, hat Munkács zu verproviantieren und zu besetzen, und ist im Falle eines allgemeinen Rückzuges gegen Arad disponiert, alle diese Befehle haben jedoch nur dann ihre Geltung, wenn der Oberst Kazinczy vom Herrn Generalen Bem nicht benötigt wird, im wiedrigen Falle er an FML. Bem angewiesen wird...

VI.

Kazinczy Dembinszkinék: Huszt, 1849 július 17.

(U. o. Fasc. VII. Nr. 178.)

Soeben erhalte ich Nachrichten von der Gränze welche lauten: Ein russisches Corps von 8000 M. Infanterie, 6000 M. Kavallerie, 24 Kanonen sind von Stry am 15. d. M. in Eilmärschen gegen Dukla marschirt, ein russischer Offizier soll gesagt haben, dass 40.000 M. Unterstützung nachrücken sollen, da man einsieht, dass man uns mit dieser Kraft nicht bezwingt. Schade dass ich jetzt nicht in Ungvár stehe, bei Dukla sind nur 5—600 M. in Eperjes, Kaschau sehr wenig.

Am 19. kann ich erst in Munkács eintreffen, in dem Oberstlieutenant Zurich Hindernisse in den Weg legte. Dieser feige ehrlose Offizier hat sich vor dem publizierten Standrecht fürchtend ist factisch durchgegangen.

In der Bildung meiner Reiterei bin ich sehr aufgehalten, wegen Mangel an Rekrouten. Auf 500 Pferde Rüstung auf soviel Mann Montur, stehen zu T. Ujlak fertig, Pferde zu 30—40 jeden Tag kommen an, bitte senden Sie hieher Rekrouten, so stehen 500 Mann in einer Woche fertig.

Bis Ungvár werde ich vorrücken und dort erwarte ich das besprochene Zeichen.

Kazinczy s. k. ezredes.

VII.

Ordre de Bataille.

(U. o. Fasc. XIII. Nr. 49. b.)

Avantgarde.

Commandant Major Zsolnai.

Spitze Deresényi Reiterei mit 2 Einpfündigen Kanonen und berittenen Artilleristen.

Gros 1 Compagnie Tiroler Jäger auf Wagen.

Halbe 5 pfündige Fussbatterie.

Nachtrab 1 Division Lanciers.

Divisions Commandant Major Bánnyafy.

I. *Colonne.* Commandant Major Mészey.

22. Honvéd Bataillon zu 6 Compagnien.

91. Honvéd Bataillon zu 4 Compagnien.

105. Honvéd Bataillon zu 6 Compagnien.

$\frac{1}{2}$ 5 pfündige Fussbatterie

$\frac{1}{2}$ 6 pfündige Fussbatterie

II. Colonne. Commandant Major Ámán.

20. Honvéd Bataillon zu 4 Comp.
 21. Honvéd Bataillon zu 6 Comp.
 Szatmárer Jäger Division 2 Comp.
 ½ 5 pfündige Fussbatterie.
 ½ 6 pfündige Fussbatterie.

Reserve. Commandant Major Tisowsky.

- 1 Compagnie Pioniere
 1 Division Hussaren
 ½ Haubitz Batterie.

Zusammen: 4800 Mann Infanterie, 650 Mann Kavallerie.

7 pfündige Haubitzen	6 Stück	} 24 Geschütze.
6 pfündige Kanonen	7 Stück	
5 pfündige Kanonen	9 Stück	
1 pfündige Kanonen	2 Stück	

Huszt, am 17. Juli 1849.

Kazinczy m. p. Oberst.

VIII.

Mészáros fővezér, Kazinczynak: Abony. 1849 julius 22.

(U. o. Fasc. VII. Nr. 251. a.)

Auf Ihren Brief vom 17. Juli gestern empfangen, wird Ihnen folgendes erwidert:

Es war mir unangenehm zu hören, dass im Militairdienst Hindernisse obwalten können. Um Ihrer Pflicht nachzukommen behandeln Sie alle dawiderstrebende streng, und übergeben Sie selbe der Schwere der Gesetze.

In meinem Befehl vom 14. aus Ujszász wurde Ihnen die Aufgabe angewiesen sich mit Generalen Knesich zu vereinigen um gemeinschaftlich zur Erleichterung der Vereinigung des Corps unter Generalen Görgey mit zu wirken, sollten Sie zum Befolg dieses Befehls Ihren Marsch gegen Tokaj angetreten haben, so erfüllen Sie ihn ganz. Haben Sie aber durch Umstände daran gehindert ihn noch nicht angetreten und können Sie von Ihrer Stellung aus, da Kaschau von den Russen schwach besetzt ist, und General Görgey allem Anscheine nach seine Richtung dahin nehmen dürfte, diesen Ort besetzen und dem Feind soviel wie möglich Abbruch thun können, so thun Sie es. Überhaupt muss man Sie aufmerksam machen, das nach sicheren Nachrichten ein Russisches Armee Corps von Stry aus einzubrechen im Begriffe steht, folglich alles was Sie beginnen so geordnet sei, dass Sie 1.) unter keinerlei Umständen von den an der Theiss stehenden Abteilungen abgeschnitten werden mögen, dass 2.) sobald der Zweck um die Verei-

nigung des Corps unter Herr Generalen Görgey von Ihrer Seite befördert werden kann, dieses Ihrer Vereinigung mit dem Generalen Knesich kein Hindernis lege, und endlich falls durch unvorhergesehene Umstände keines von Beiden bewerkstelligt werden könnte, dass Sie dann Ihren Rückzug gegen Grosswardein nehmen.

Ihrer bekannten Ansicht (da von hier aus nur die allgemeine Richtung gegeben werden kann) wird es überlassen, welches von den zwei ersten Punkten grösseren Nutzen zur Beförderung des Besten des Vaterlandes geben kann, zu erwählen. ... An Recruten kann man Ihnen von hier aus nichts senden, in Betreff dessen wollen Sie sich an das Kriegsministerium wenden.

Mészáros m. p.

IX.

Kazinczy Görgeynek: Ungvár, 1849 jul. 27.

(U. o. F. VII. No. 521.)

So eben erfahre ich die Ankunft des Herrn Generalen bei Gesztely, und beeile mich deshalb nebst Vorlegung einer Ordre de Bataille meine Anwesenheit allhier zu melden...

Heute Nachts wollte auch ich im Uzsoker Passe vordringen um nach Gallizien einzubrechen, Nachdem aber der Herr General mir so nahe sind so will ich vorest dero Befehle abwarten.

Kazinczy m. p. Oberst.

X.

ORDRE DE BATAILLE

(U. o. Fasc. XIII. Nr. 49. d.)

A. Corps-Commandant: Oberst Kazinczy }
Generalstabs-Off.: Mjr. Kékesy } Ungvár

19. Division:

(Im Lager zu Unghvár. 2 Comp. des 21. Baons in Polena)

Divisions Commandant: Mjr. Bányafy

Generalstabs-Off.: Hptm. Uzener

Artillerie Comdt. Mjr. Jokschmann. M. Pf.

20. Honv. Baon (Hptm. Mecséry) 6 Comp. 885 —

21. Honv. Baon (Mjr. Ámán) 6 Comp. 871 —

105. Honv. Baon (Mjr. Várady) 6 Comp. 819 —

Tiroler Jäger (Hptm. Romandovszky) 1 Comp. 140 —

½ 6—Pf. Fuss Batt. (Lt. Spery) 5 Kan. 1 Haub. 65 56

½ 5—Pf. Fuss Batt. (Lt. Pollenics) 5 Kan. 41 22

19 Cp. 6 Kan., 1 Haub.: 2821 78

20. Division:

(Im Lager zu Unghvár.)

Divisions-Commandant: Major Mészey Generalstabs-Off.:	M.	Pf.
22. Honv. Baon. (Hptm. Utasy) 6 Cp.	867	—
91. Honv. Baon. (Mjr. Bay) 4 Cp.	655	—
106. Honv. Baon. (Mjr. Pribék) 6 Cp.	1050	—
H. Baon ohne Nr. (Hptm. Horváth) 4 Cp.	657	—
Szatmárer Jäger (Hptm. Boros) 2 Cp.	205	—
Pionniere (Hptm. Fornet) 1 Cp.	120	12
½ 6—Pf. Fuss Batt. (Lt. Simig) 5 Kan. 1 Haub.	49	47
½ 3—Pf. Fuss-Batt. (Lt. Lángfy) 5 Kan.	46	25
<hr/>		
22 Inf. — 1 Pion. Cp., 6 Kan., 1 Haub.	5629	82

Cavallerie Dion:(Im Lager zu Ungvár. Derecsényi-Reiteret u. 2—1-Pf. zu Polena,
4—1 Pf. in der Mármaros.)

Dions -Commandant: Mjr. Tisovsky Generalstabs-Off.:		
12. Husz. Reg. (Rittm. Daridek) 2 Esc.	307	518
Ung. Lanciers (Mjr. Zsolnay) 2 Esc.	500	500
Guerilla Reiterci (Rttm. Derecsényi) 1 Esc.	89	89
½ Haubitz Batt. (Lt. Védhegyi) 4 Haub.	55	51
½ 3—Pf. Fuss-Batt. (Lt. Pruzsinszky) 5 Kan.	46	24
1—Pf. Fuss-Batt. (Lt. Ruseczák) 6 Kan.	66	64
<hr/>		
5 Esc. 9 Kan. 4 Haub.	865	826

Fuhrwesens-Commando:

(Unghvár.)

Mjr. Keczer		
Fuhrwesen mit der Res. Munition	52	79

Zusammen: 41 Inf. — 1 Pionn.-Cp., 5 Esc., 6—1 Pf., 9—5 Pf.,
6—6 Pf. Kan., 6—7 Pf. Haub.

7345 Mann, 1065 Pferde.

Anmerkung: Zu Szöllös ist die 2. Division Lanciers in Er-
richtung begriffen, und dürften in 8 Tagen zum Corps stossen.
Ferner sind in Munkács 5 Stück 6-Pf-er in der Bohrung und zur
Laffettierung, welche auch nach einer Woche beim Corps eintref-
fen. In der Festung Munkács sind 5 Comp. Ungh. Zemplin, Sza-
boleser Freywillige Jäger. Die 2. Escadron vom 12-ten Husz. Rgt,
und die Lanciers Division sind in Huszt und Munkács seit 14
Tagen errichtet worden.

Unghvár, den 27. July 849.

Kazinczy m. p. Oberst.

XI.

Kazinczy Görgeynek: Unghvár, 1849. jul. 30. c. 9 h.

(U. o. Fasc. VII. No. 592.)

In Folge des mir soeben zugekommenen Erlasses No. 210 ddo Nagyfalú am 29. d. M. habe die Ehre gehorsamst anzuzeigen, dass ich von der Regierung keine bestimmte Instruktion habe und auch an Geld Mangel leide. Da überdiess auch die Tüchtigkeit meiner Truppe — wegen Mangel an thatkräftigen und selbstständigen Kommandanten, oder dazu geeigneten Nachwuchs — mir nicht jene Beruhigung biethet, dass ich mich längere Zeit an der äussersten Grenze ohne auf Nebenhöre gestützt, halten könnte, so ist mir die Vereinigung mit der Hauptarmee nur sehr erwünscht, und ich werde morgen früh von hier aufbrechen, am 2-ten Aug. bei T. Ujlak die Theiss passieren und von da nach Umständen meinem Ziele mit möglichster Beschleunigung entgegen gehen.

Seitdem ich die Annäherung der Russen erfuhr, habe bis zum heutigen Tage fortwährend Scheinbewegungen bald vor bald rückwärts u. auch im Uzsoker Passe gegen Gallizien zu, vornehmen lassen. Am 28. d. sind 5 Compagnien von mir im Verecker Passe nach Gallizien und haben bei Klimetz die dort gewesenen feindlichen 2 Compagnien zersprengt, 30 Gewehre, 30 Tornister, 100 pr Schuhe nebst Munition u. Feldgeräthe u. andere Beute mitgebracht.

Das Munkacser Artillerie Zeugamt, die Kabolapolyaner Gewehrfabrik, und das im Rapaic Thaler Pulvermühle fertig vorfindliche Pulver werde ich nach Nagybánya überführen lassen.

Kazinczy m. p. ezredes.

XII.

Kazinczy Görgeynek: Munkács, 1849. aug. 1.

(U. o. F. VIII. No. 9.)

In folge Hochdero Erlasses ddo Nagyfalú 29-ten v. Mts. und nach einer Anzeige vom 30-ten desselben, habe meinen Marsch gestern hierher angetreten und in einem Marsche von Darócz bis hierher 5 Meilen zurückgelegt.

Nachdem aber aus dem oberwähnten Erlasse hervorgeht, dass es dem Herrn Generale selbst nicht unerwünscht wäre, wenn ich mich in dieser oberen Gegend halten würde, so habe auf Versicherung des Herrn Regierungs Commissairs Eötvös, das er mich auch ferner unter allen Umständen mit Allem versehen werde, so wie auf das Verlangen aller meiner Stabsofficiere (mit Ausnahme eines Einzigen) den Entschluss gefasst, mich hier in den oberen Komitaten zu halten, und nächst Munkács mich aufzuhalten, bis sich mir die schickliche Gelegenheit zu irgend einer ergiebigen Unternehmung biethet, welche wohl nicht lange mehr ausbleiben kann, und schon in den nächsten Tagen Statt haben könnte. Mei-

nen Rückzug werde schon — wenn auch im schlimmsten Falle nur — nach Siebenbürgen dennoch erzwingen wissen...

Kazinczy m. p. ezredes.

XIII.

A hadügyminiszter Görgeynek: Arad, 1849. aug. 5.

(U. o. Fasc. VIII. Nr. 20.)

Der Herr FML. Bem möchte eine kombinierte Operation auf die feindliche Kolonne, welche in Bistritz und Konkurenz steht, machen und wünscht eine Unterstützung über Nagybánya, wo er dann die Wahrscheinlichkeit hätte, den in Bistritz stehenden Feind abzuschneiden und gefangen zu nehmen.

Da nun Oberst Kazinczy nach jenseitigen Bericht am 30. v. M. von uns getrennt ist, so könnte derselbe zu obigem Behufe dem Herrn FML. Bem zugewiesen werden.

Sollten Hochdieselben mit dieser Ansicht einverstanden seyn, so wäre zur Zeitgewinnung, sowohl der Herr FML. Bem als Kazinczy directe durch Hochdieselben zu verständigen, und der letztere müsste sodann seine Disposition zu den beabsichtigten Zwecke durch den ersteren erhalten.

Der Kriegsminister
Aulich m. p.

XIV.

Görgey a hadügyminiszternek: Nagypárad, 1849 aug 5.

(U. o. Fasc. VIII. Nr. 58.)

...Mit Bezug auf das Dienstschreiben vom 3. Aug. habe ich die Ehre zu erwiedern, dass ich dem Obersten Kazinczy, von dem ich eben gestern die Meldung erhielt, dass er am 1. Aug. in Munkács eingerückt sei, und dem kühnen Entschluss gefasst habe, sich in den oberen Comitaten nächst Munkács zu halten, die Weisung erteilt habe, sich mit dem Herrn FML. Bem, wo nicht anders durch Spione in Verbindung zu setzen, und womöglich zur kombinierten Operation gegen die feindliche Colonne bei Bistritz und Concurrenz die Hand bieten zu können...

Görgey Arthur m. p. General.

(Fogalmazvány).

XV.

Kossuth Görgeynek: Arad, 1849 Aug. 5, délben 12 óra.

(U. o. Fasc. VIII. Nr. 56.)

...Kazinczy hadosztályával siessen (ha csakugyan igaz, hogy Szatmárban van) a Besztercei ellenség megveretését segíteni, ez kimondhatatlan fontos és sürgetős.

Ide rekesztek eziránt rendeletet Kazinczynak s azt azért küldöm Tábornok úrhoz, mert Kazinczy hollétét s állását nem ismerem s nem tudom lehetséges-e hogy ezen nagyon fontos missziót effectuálja.

Ha igen, úgy méltóztassék ezen levelet Bem küldöttjének Zar-zicki alezredesnek átadni, hogy Kazinczyhoz maga elvigye...“

Kossuth Lajos s. k.

XVI.

Görgey Kazinczynak: 1849 augusztus 16.

(U. o. F. A. der ung. Ins. Armee 1849 Fasc. VIII. Nr. 320.)

Lieber Freund Kazinczy!

Am 9. d. kam ich mit 24000 Mann von Komorn über Oberun-garn, Tokaj, Debreczen bei Arad an. in der Absicht mich mit den südlichen Truppen damals unter Dembinszky zu vereinen. Die Gesamtzahl dieser sollte nach Kossuth's Aussage nahe an 50000 gewesen sein. An diesem Tage jedoch, wurde diese nicht unbedeutende Macht, noch unter Dembinszky, dann unter Bem, welcher während der Schlacht anlangend, sogleich das Obercom-mando übernahm, von den Oesterreichern so bedeutend geschlagen, dass nach einer späteren dienstlichen Meldung des Generalen Vé-csey, kaum 6—7000 Mann beisammen blieben, die übrigen gröss- tentheils auseinander und bis Lugos zurückliefen. Dies geschah in der Nähe Temesvárs und die Folge davon war eine rasche Vor-rückung der Oesterreicher gegen Arad, während Feldmarschall Fürst Paskievitsch auf dasselbe Object losging. Die Meldung über anser Unglück bei Temesvár langte, vom General Guyon beschrie-ben, erst am 11. bei Arad an, Kossuth und das Ministerium dank-ten sogleich ab, und legten die höchste Civil- und Militär Gewalt officiel in meine Hände nieder, worauf ich alle Schwindeleien von jeher verdammend, sogleich die Notwendigkeit erkannte, mei-nem armen vielbedrängten Vaterlande um jeden Preis den Frie-den zu geben, dessen noch längeres Entbehren es sicher binnen kurzer Zeit ganz zu Grunde richten werde.

Meine Truppen erkannten dies mit mir, und am 15. dieses legten wir freiwillig vor der Armee S. M. des Kaisers von Russ-land die Waffen nieder um fernerm unnützem Blutvergiessen ein schleuniges Ende zu machen.

Die Unterwerfung war eine unbedingte, demohngeachtet er-fahren wir von seiten der K. Russischen Armee eine wahrhaft ritterliche Behandlung. Nach allem diesen, musst Du, mein lieber Freund, nun folgendes erkennen:

1.) dass ein ferneres Ankämpfen gegen eine so bedeutende Übermacht, wie die der vereinten Russ u. Oesterr. Streitkräfte, erfolglos bleiben wird.

2.) dass ein Waffenstrecken unter derlei Verhältnissen, nicht eine feige Handlung sein kann, sonst würden es meine Truppen nicht gethan haben.

3.) dass es die Pflicht eines jeden Ehrenmannes der für Un-garns gerechte Sache die Waffen ergriff, sein muss dieselben frei-willig, wenn auch auf Gnade und Ungnade niederzulegen, sobald es klar geworden, dass ein fernerer Kampf Ungarn und seine Völ-ker in nur noch tieferes Elend stürzen müsse, ohne auch nur die

Chancen für die Wiedergewinnung dessen was bereits verloren ist, eröffnen zu können.

Dies gesundes Urtheil wird Dich den rechten Pfad entdecken lassen und Dein Pflichtgefühl Dir die nöthige Selbstverleugnung verleihen, denselben mit männlicher Resignation zu betreten.

Dein Freund

Arthur Görgey m. p.

XVII.

Dorsner ezredes Clam-Gallas altábornagynak, Szászváros, 1849 augusztus 19.

(U. o. F. A. des k. k. Armee-Corps in Siebenbürgen. 1849. Fasc. VIII. Nr. 49.)

„...ferner ist eben auch die Meldung eingelangt, dass aus Nagy Bánya eine Insurgenten-Abtheilung bei Dézs in der Absicht eingebrochen ist, um gegen den Gen. Grotenhelm zu kämpfen.“

XVIII.

Van der Null ezredes gróf Pergen altábornagynak, Felek, 1849 aug. 20.

(U. o. Fasc. VIII. N. 51—2.)

„Gestern vormittag ist das russische Corps unter Gen. Grotenhelm, sowie die österreichische Truppen-Abtheilung unter Oberst Urban, nach einem glänzenden Gefechte der letzteren bei Bánffy Hunyad, gegen Deés abgerückt, nachdem von Nagybánya her ein bedeutendes Insurgenten-Corps unter den Befehlen eines gewissen Kasintzi gegen ersteren Ort im Anmarsch sein soll.“

XIX.

Ungarischer General Kazinczy

An Herrn General Lieutenant von Grotenhielm, Excellenz,
Zsibó, am 25. August 1849.

Ich habe die Ehre Ihnen anzuzeigen, dass meine Unterwerfung eine Unbedingte war, und ich mit dem Herrn Flügel-Adjutanten übereingekommen bin, dass ich für mich und meine Offiziere nichts mehr und nichts weniger verlange, als was man dem General Ober Commandanten Arthur Görgey bewilligt habe.

Kazinczy m. p. Grl.

(U. o.: Fasc. VIII. Nr. 65. a.)

XX.

Részlet Teutsch őrnagy jelentéséből, Zsibó, 1849 augusztus 25.
(U. o.: Fasc. XIII. A. Nr. 17.)

„...Dieses Corps unter Kazinczy, aus 11,000 Mann und 57 Geschützen bestehend, war am 17. nach Deés gelangt, jedoch

schon am 18. aus dieser Gegend nach Zsibó gezogen, wohin auch die von Klausenburg geflüchtete Besatzung gelangte und daselbst sich versammelte. Das Insurgenten-Corps wuchs hiedurch auf 15—16.000 Mann mit 56 Geschützen.

Um dieselbe Zeit langte Graf Kornis aus Ungarn, mit einem offiziellen Schreiben Görgeys an, worin er alle Commandanten auffordert, die Waffen niederzulegen. Graf Kornis wurde mit einem russischen Offizier sogleich in das Lager der Insurgenten geschickt, da jedoch die von selben gestellten Bedingungen nicht angenommen werden konnten, so wurde eine Vorrückung von Deés nach Zsibó am 23. begonnen und mit dem von Klausenburg zur Mitwirkung aufgeforderten FML. Clam-Gallas dergestalt combinirt, dass das erstere zu Hidalmás, das letztere zu P. Sz. Mihály am 24. eintreffe, um von dort in Verbindung nöthigenfalls gegen Zsibó zu operieren.

Da lief die Nachricht ein, dass ein Theil der Insurgenten die Waffen auf Gnade und Ungnade bereits gestreckt, ein anderer Theil aber nach Nagy Bánya gezogen wäre, während der grösste Theil der übrigen Mannschaft nach Ablegen der Waffen entflohen sei, so wurden von beiden Corps nur die Cavallerien vorpousiert. Zu Zsibó fanden sich nebst dem Anführer Kazinczy nur noch sehr wenige Insurgenten, dann 56 Geschütze, 6—7.000 Gewehre, bedeutender Munitionsvorrath und 105 Pferde vor.“

XXI.

Teutsch őrnagy Clam-Gallasnak, Zsibó, 1849 augusztus 25.
(U. o. Nr. 65. b.)

Der Chef des bei Sibó constatiert gewesenen Insurgenten-Corps Kazinczy hat sich nach Ablegung der Waffen, nebst Offizieren auf Gnade und Ungnade ergeben. Dies ist infolge von Unterhandlungen geschehen, welche durch einen Brief Görgei's angebahnt, bereits vor einigen Tagen angeknüpft worden waren, jedoch in letzterer Zeit durch... Reactionäre von der polnischen Partei und insbesondere von dem Insurgenten-Major Jordan angestiftete Bewegung insoferne zum Theil verhindert wurden, dass ein grosser Theil auf die Anordnungen des Corps-Commandanten Kazinczy keine Folge mehr leisten wollte, die Gewehre ablegten und sich flüchteten, oder mit Beibehaltung der Waffen sich entfernten. Der grösste Theil der letzteren soll die Richtung nach Nagy Bánya genommen haben, wo sich nach der Anzeige Kazinczy's auch ein bedeutender Reserve-Munitions-Vorrath (60 Wagen) noch befinden soll. Infolge dieser Umstände wird Herr Oberst v. Urban mit 2 Divisionen Cavallerie, 4 Cavallerie-Geschützen und 2 Bataillons Infanterie (auf Wagen) zur Verfolgung gegen Nagy Bánya entsendet.

Die hier zurückgeblieben 56 Geschütze, sowie eine bedeutende Anzahl Infanterie-Gewehre, sind im Wesselényi'schen Schlosse aufbewahrt.